

Бостан С.К.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКИ ТА ЗАХИСТУ
МАГІСТЕРСЬКИХ РОБІТ**

2017

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
Юридичний факультет**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо планування, підготовки та захисту
магістерських робіт зі спеціальності 081 – «Право»
для студентів усіх форм навчання

Методичні рекомендації щодо планування, підготовки та захисту магістерських робіт зі спеціальності 081 – «Право» для студентів усіх форм навчання / укл.: С. К. Бостан. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. – 104 с.

Укладач: Бостан С. К., професор, д.ю.н.

Рецензенти: Пальченкова В. М., професор, д.ю.н.
Філей Ю. В., доцент, к.ю.н.

Затверджено
на засіданні кафедри «Конституційного,
адміністративного та трудового права»

Протокол № 1
від 21 серпня 2017 р.

© ЗНТУ, 2017
© Бостан С. К., 2017

ЗМІСТ

1. Мета та завдання магістерської роботи.....	4
2. Планування процесу підготовки магістерської роботи.....	6
2.1. Календарний план підготовки магістерської роботи.....	6
2.2. Змістовні плани підготовки магістерської роботи.....	13
3 Основні вимоги до змісту магістерської роботи	17
3.1. Вимоги до вступу магістерської роботи.....	17
3.2. Вимоги до основної частини магістерської роботи.....	31
3.3. Вимоги до висновків магістерської роботи.....	36
4. Основні вимоги до форми магістерської роботи.....	38
4.1. Редакційно-технічне оформлення магістерської роботи..	38
4.2. Мовностилістичне оформлення магістерської роботи....	51
4.3. Завершальний етап магістерської роботи.....	56
5. Захист магістерської роботи.....	61
5.1. Підготовка до захисту магістерської роботи.....	61
5.2. Публічний захист та оцінювання магістерської роботи...	63
6. Рекомендована література	65
7. Додатки.....	68
Додаток А. Зразок титульного аркушу.....	68
Додаток Б. Зразок індивідуального завдання	69
Додаток В. Зразок реферату магістерської роботи.....	71
Додаток Г. Зразок змісту магістерської роботи.....	72
Додаток Д. Зразок переліку умовних скорочень.....	73
Додаток Е Зразок вступу без огляду літератури.....	74
Додаток Ж. Зразок вступу з оглядом літератури.....	78
Додаток И. Зразок оформлення структурних елементів основної частини.....	81
Додаток К. Зразок оформлення загальних висновків.....	84
Додаток Л. Приклади оформлення бібліографічних описів... (на основі ДСТУ 8302. : 2015).....	86 91
Додаток М. Зразок анкети соціологічного опитування та аналізу його результатів.....	91
Додаток Н. Зразок копій апробованих наукових результатів (статей, тез).....	99

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Наука як результат цілеспрямованої діяльності людини з відтворення нових знань відіграє одну з ключових ролей у розв'язанні наявних у суспільстві проблем. Особлива надія на вирішення цих проблем покладається на молоде покоління – студентів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ), які у процесі здобуття вищої освіти повинні не тільки отримувати знання, а й брати активну участь у відтворенні нових знань, тобто займатися науково-дослідною роботою. Причому остання є не правом, а їх обов'язком, оскільки відповідні нормативно-правові акти про вищу школу прямо закріплюють, що студентська молодь має бути залучена до цього виду роботи за графіком навчального процесу (курсіві, дипломні роботи, практичні лабораторні заняття, виробнича практика з елементами дослідницького характеру тощо) або поза ним.

Одним з найважливіших видів науково-дослідної роботи, яким студент завершує свою навчальну та наукову підготовку в університеті, вищою формою відображення одержаних ним навчально-наукових результатів є кваліфікаційна наукова праця у вигляді магістерської роботи, тобто спеціально підготовленого рукопису, в якому містяться висунуті автором для прилюдного захисту певні наукові результати.

Метою магістерської роботи є визначення рівня теоретичних і практичних знань, умінь, навичок випускника за обраною спеціальністю, загальних засад методології наукової та професійної діяльності, інших компетентностей, необхідних для здобуття ступеня вищої освіти магістр.

Завданнями магістерської роботи є:

- систематизація студентами-випускниками добутих у ході навчання теоретичних знань та практичних навичок, їх закріплення, поглиблення та застосування при розв'язанні конкретних науково-дослідних завдань;

- визначення освітньо-професійної та освітньо-наукової підготовки випускника самостійно вести науковий пошук, одержати відповідні результати та прилюдно їх захистити.

Проведена студентом науково-дослідна робота засвідчує професійну зрілість випускника, виявляє його загальнонаукову, загальнопрофесійну та спеціальну підготовку, вміння застосовувати здобуті в університеті знання на практиці. Якість змісту та захисту

магістерської роботи визначає рівень підготовленості і ступінь придатності студента до наукової, викладацької, практичної діяльності в галузі права. На досягнення студентами такого результату, тобто якісної підготовки та успішного захисту магістерської роботи розраховані і пропоновані методичні рекомендації, зміст яких базується насамперед на Державних стандартах України у сфері науки [див. 3–5 списку рекомендованої літератури] та вимог навчального закладу щодо оформлення дипломних (курсових) робіт.

Методичні рекомендації встановлюють загальні вимоги до підбору й опрацювання навчальної та нормативної літератури, структури, написання, оформлення та захисту магістерської роботи що мають виконувати студенти-випускники зі спеціальності 081 – «Право». В узагальненому вигляді рукопис магістерської роботи має відповідати таким формальним вимогам:

а) обсяг основного тексту роботи (з титульного аркушу по загальні висновки включно) – 90 ± 100 сторінок;

б) список використаних джерел – 80 ± 120 найменувань;

в) форматування тексту: формат – А4 (297х210 мм), поля – верхнє та нижнє по 20 мм; лівє – 25 мм, правє – 15 мм;

г) набір тексту – Microsoft Word 6 і вище; шрифт – Times New Roman; кегль – 14 pt; міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см; відстань між структурними елементами – три полуторних інтервали або два вільних рядки.

Пропоновані методичні рекомендації багато в чому допоможуть випускникам якісно підготувати магістерську роботу, але стверджувати, що в них є відповіді на всі питання, ми не можемо, адже наукове дослідження – це творчий, мінливий і складний пізнавальний процес. Тому при виникненні проблемних питань, на яких в методичних рекомендаціях відповідей немає, необхідно звернутись до літератури, до порад досвідчених фахівців інституту, насамперед наукового керівника, інших викладачів, керівників практики тощо.

2. ПЛАНУВАННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

2.1. Календарний план підготовки магістерської роботи

Календарний план – це послідовний організаційний порядок підготовки магістерської роботи, який для виконання окремих завдань дослідження передбачає визначення певних проміжків часу (*етапів*).

Календарний план є складовою завдання на магістерську роботу, яке «отримує» кожний студент на початковому етапі дослідження (див. Додаток Б).

Завдання містить кілька блоків:

1. В першому блоці вказуються **відповідні реквізити**: ВНЗ, інститут, кафедра, освітньо-професійний рівень, галузь знань, спеціальність, прізвище та ініціали завідувача кафедри, його підпис та дата затвердження завдання.

2. В другому блоці, який складається з 5 пунктів, фіксується **затверджена відповідним наказом ректора** вищого навчального закладу **тема** магістерської роботи та **науковий керівник** (п.1), вказується **строк подання** роботи на кафедру, який має бути *не пізніше, ніж за два тижні до дня її захисту* в кваліфікаційній екзаменаційній комісії (п.2), коротко наводяться **вихідні дані до роботи**: *мета, об'єкт та предмет* дослідження (п.3). Особливо увагу звертаємо увагу на пункти 4 **«Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)»** та 5 **«Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)»**, зміст яких визначається прийнятою в ЗНТУ формою № 24 «Завдання на дипломний проект (роботу)». Оскільки вона розрахована насамперед для технічних дисциплін, то в п. 4 необхідно брати до уваги лише **«перелік питань, які потрібно розробити»** і вказати *завдання дослідження*, а в п.5 – замість **«креслень»** навести *кількість додатків*.

3. Третій блок, пункт 6 **«Консультанти розділів роботи»**, теж більшою мірою стосується технічних дисциплін, коли під час переддипломної практики в якості консультанта з теми дослідження може виступити фахівець з виробництва. Для «правознавства» таких можливостей менше, але вони теж є, зокрема, для тих студентів, які пишуть роботу насамперед по цивільно-правовій, адміністративно-правовій і кримінально-правовій тематиці. В таких

випадках консультантами можуть бути представники судових та правоохоронних органів, адвокати, нотаріуси, інші фахівці бази переддипломної практики тощо. Отже, в зазначених графах необхідно вказати не наукового керівника, а саме консультанта. Якщо його (їх) не було – то відповідні графи залишаються порожніми.

4. І, нарешті, останнім блоком індивідуального завдання є календарний план підготовки роботи, в якому вказуються: етапи роботи, дата їх завершення і примітка наукового керівника щодо стану виконання того чи іншого етапу роботи.

Згідно календарного плану, основними етапами роботи над магістерським дослідженням є такі:

Вибір теми. Вибір теми дослідження є ключовим питанням у науковій роботі студентів: він здійснюється, як правило, із переліку затверджених кафедрою тем, або ж із тем, запропонованих самим студентом. Останній може це зробити з урахуванням власних наукових інтересів, попередніх наукових напрацювань, характеру своєї професійної діяльності (це стосується насамперед студентів заочної форми навчання) або перспектив майбутнього працевлаштування. Головним же критерієм цього вибору має бути однак актуальність теми, тобто її практична значущість, слабовивченість та новизна.

Назва теми. Особливе значення має формулювання **теми** – її **назва**. Вона має бути якомога коротшою, відповідати обраній спеціальності та суті розв'язуваної наукової проблеми, вказувати на предмет і мету дослідження. Часом для більшої конкретизації до назви можна долучити невеликий (2–6 слів) підзаголовок. При формулюванні назви теми не бажано використовувати такі слова, як: «Дослідження...», «Матеріали до вивчення...», «До питання...», «Характеристика...», «Огляд... » та ін., які чітко не відображають предмет дослідження такого рівня науково-дослідної роботи, а більше підходять для назви статей, тез, навчальних матеріалів.

Затвердження теми. Після обрання теми студент подає на кафедру відповідну заяву із зазначенням її назви та наукового керівника. Рішенням кафедри за студентом закріплюється тема та науковий керівник магістерської роботи. У разі неподання студентом у визначений час заяви щодо вибору теми магістерської роботи кафедра закріплює за ним тему із запропонованого переліку,

а також наукового керівника. Оскільки після рішення кафедри тема затверджується на рівні навчального закладу (відповідним наказом ректора або ж відповідального проректора), то зміна теми чи наукового керівника в майбутньому можлива, але небажана, адже необхідно «пройти» знову той самий шлях і вкласти в установлені терміни.

Опрацювання літератури. Сформульована тема визначає лише загальний, стратегічний напрям наукового пошуку. Тому найважливішим з етапів підготовки магістерської роботи є проміжок часу між затвердженням теми та складанням змістовного плану роботи. Для складання останнього необхідно визначити слабо вивчені аспекти теми. Це досягається за рахунок попереднього опрацювання літератури та складання її бібліографічного списку.

Бібліографічний список складається зазвичай з використанням фондів бібліотек: вітчизняних та зарубіжних, переважна більшість яких мають свої досить «розгорнуті» електронні каталоги. Серед них Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua/), Національна Парламентська бібліотека (www.nplu.org/), Національна юридична бібліотека (www.nbuv.gov.ua/nyub/index.html) тощо (див. скріншот нижче).

При складанні бібліографічного списку (бібліографії) необхідно використовувати дані щодо авторів і назв тих публікацій, що мають відношення до проблеми дослідження, місце видання,

видавництво, рік опублікування, кількість сторінок, шифри зберігання у бібліотеці, або ж електронні адреси – в мережі Інтернет. Це збереже час у процесі використання того чи іншого матеріалу й особливо при оформленні списку використаних джерел (див. Додаток Л).

Склавши основний перелік літератури (основний тому, що бібліографічний список у процесі роботи постійно доповнюється), необхідно перейти до ознайомлення зі змістом відібраних публікацій. Цей процес слід починати з підручників, навчальних посібників, енциклопедій, довідників, тобто тієї літератури, що містить узагальнені знання з досліджуваної проблеми. Вважається, що вагомість навчальної літератури, як наукового джерела, невелика, але сьогодні її вага в науковому дослідженні значно більше, ніж раніше, оскільки цей вид літератури як більше затребуваний і фінансово вигідний видається частіше і більшими накладками, ніж суто наукова література, а автори цих навчальних видань переважно є авторитетними науковцями в тій чи іншій галузі юриспруденції. Загальне правило при підборі цієї літератури – врахувати її «свіжість» (останні роки видання). Але абсолютизувати це правило не слід, оскільки можуть бути випадки, коли в багато разів перевиданих підручниках попередні його видання містять більш значущу інформацію з конкретної теми дослідження, ніж останнє видання.

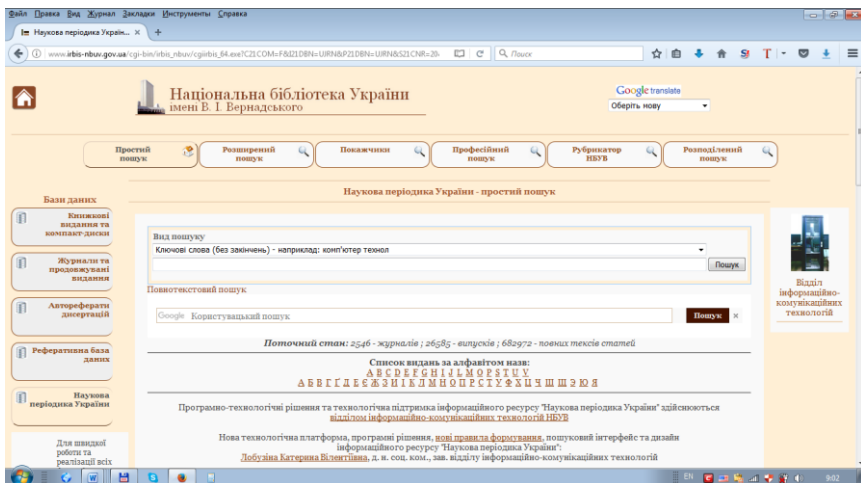
Ознайомившись з узагальненою літературою, поступово слід перейти до вивчення спеціальної (наукової) літератури: монографій, дисертацій, авторефератів дисертацій, статей, матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях тощо. Усі зазначені вище джерела, за винятком дисертацій, знаходяться у вільному доступі тієї чи іншої бібліотеки. Що стосується дисертацій, то порядок їх зберігання такий: усі захищені в Україні дисертації, точніше їх перші примірники, зберігаються в дисертаційній залі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (м. Київ), а електронні копії їх авторефератів розміщені у вільному доступі на інтернет-сторінці бібліотеки за такою адресою: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID= . Другі примірники – у бібліотеках тих вищих навчальних закладів та наукових установ, де вони були захищені у відповідних спеціалізованих вчених радах, що там функціонують.

У Запоріжжі, на сьогодні, такі спеціалізовані вчені ради є в Класичному приватному університеті (12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень; 12.00.07 – адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право; 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право; 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика, судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність) та в Запорізькому національному університеті (12.00.07). Дисертаційні фонди бібліотек цих університетів будуть корисними насамперед для студентів, теми дослідження яких знаходиться в межах вищезазначених спеціальностей. Для ознайомлення з рукописом тої чи іншої дисертаційної роботи необхідний спеціальний дозвіл, але звертаємо увагу на те, що з 01.09.2015 р. електронні копії дисертацій, авторефератів та відгуків офіційних опонентів на них в обов'язковому порядку мають бути розміщені на сайтах установ, де функціонує відповідна спеціалізована вчена рада. Отже, упродовж 3-4 місяців можна користуватись такою можливістю.

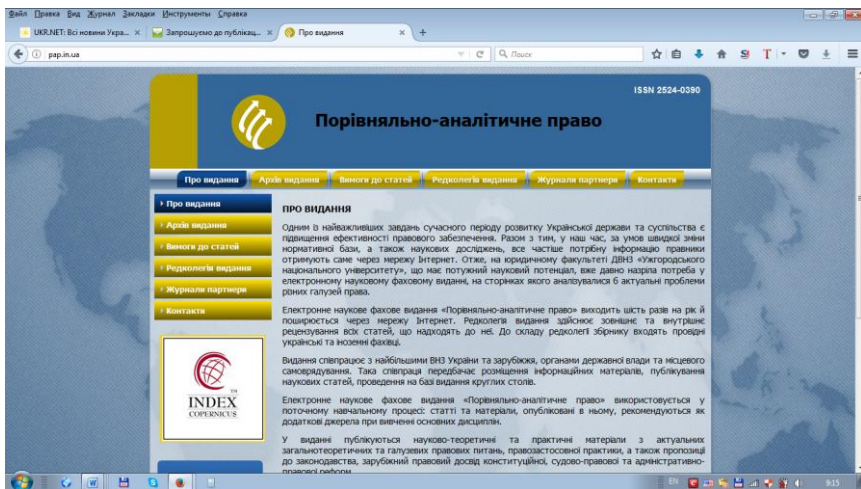
Перш ніж ознайомитися з самими дисертаціями, рекомендуємо спочатку це зробити з їх авторефератами. Якщо з їх змісту видно, що розроблена автором проблема становить інтерес для досліджуваної магістрантом теми, доцільно звернутися вже до рукопису самої дисертації. Це важливо не тільки з наукової точки зору, а й з методичної, оскільки вимоги магістерської та дисертаційної робіт щодо структури та оформлення досить схожі.

Наукові статті містяться як правило в наукових періодичних журналах (вісниках, збірках наукових праць, часописах тощо). Варто знати, що в Україні найбільш авторитетними є такі видання, як: «Право України», «Держава і право», «Юридична Україна», «Юридичний вісник України» та ін. Тому, підбираючи літературу, необхідно ознайомитись з їх змістом. При цьому варто знати, що зміст цих видань за цілий рік, де наводиться перелік усіх статей, які в ньому були опубліковані, розміщується, як правило, в останньому номері цього року, рідше – у першого номері наступного року.

Ці та інші подібні видання є так званими «паперовими» виданнями, електронні копії котрих обов'язково мають бути розміщені на інтернет-сторінці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського у розділі «Наукова періодика» (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-in/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21CNR=20&Z21ID=). (див. скріншот нижче).

Слід також знати, що, окрім «паперових», є суто електронні фахові видання, які оприлюднюються тільки в електронному вигляді. Їх перевага перед «паперовими» полягає в тому, що вони розміщуються на відповідних сайтах без запізнення, адже потребують менших матеріальних ресурсів. Серед них, наприклад, «Порівняльно-аналітичне право» (Ужгородський національний університет); <http://par.in.ua/>) та ін. (див. скріншот нижче).

Роботу над літературними джерелами доцільно проводити в такій послідовності: виписка бібліографічних даних про джерело,

яке опрацьовується; загальне ознайомлення з твором в цілому та переглядання всього змісту; вибіркове опрацювання вибраної частини твору; здійснення нотаток.

Нотатки – це короткі записи текстових фрагментів із джерел, що вивчаються. Вони можуть бути дослівними, тобто цитатами, а можуть мати вигляд вільного переказу інформації, відображеної в літературному матеріалі. Особливу увагу слід приділити проблемним питанням, спірним думкам, дискусіям, неузгодженостям законодавства тощо з обов'язковим позначенням бібліографічних даних джерела, що опрацьовується, й сторінок, на яких міститься відповідний матеріал.

У абсолютній більшості аналогічних методичних рекомендацій робиться наголос на тому, що нотатки здійснюються шляхом конспектування, тобто написання на одному боці аркуша чи картки тощо. Дійсно «класична» методика «очі → голова → рука → ручка (олівець) → папір», що витримала іспит тисячоліттями, є доволі ефективним способом перенесення і збереження інформації. Але у час високих інформаційних технологій вона нестримно втрачає свою монополію. На зміну вищезазначеним інструментам приходять «комп'ютер», «сканер», «принтер», «папка», «файл», тобто «інформаційна» методика. Обидві ці методики мають як позитивні, так і негативні якості. Серед переваг «класичної» методики є те, що записаний таким чином джерельний матеріал більше запам'ятовується, оскільки попередньо він уважно аналізується, обирається і відомим вже чином відтворюється на папері. Негативним моментом при такій методиці є довготривалість процесу здійснення нотаток.

Недолік класичної методики стає перевагою для «інформаційної» методики, адже очевидно, що остання є набагато оперативнішою. Це зумовлює той факт, що молоде покоління, абсолютна більшість якого володіє комп'ютерною технікою, віддає їй перевагу. Підтримуючи молодих дослідників у цьому, адже це веління часу, даючи їм в подальшому певні методичні поради щодо використання цієї техніки особливо при оформленні магістерської роботи, водночас необхідно одразу звернути увагу на основний її недолік – можливість швидко «копіювати», «запозичити», просто «присвоїти» одержані іншими людьми наукові результати. Це називається **«плагіат»**, який юридичною мовою означає привласнення авторства на чужий твір науки, літератури,

мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору.

Плагіат суворо карається на рівні всіх наукових досліджень, у тому числі і студентських випускних. «Привласнення» наукових результатів без посилання на автора при підготовки магістерської роботи може бути «покаране» незадовільною оцінкою. Враховуючи те, що оцінка магістерської роботи прирівнюється до кваліфікаційного (випускного) екзамену, то в цьому випадку і наслідки будуть такі самі як при отриманні незадовільної оцінки з цього екзамену – неотримання диплома магістра права. З метою запобігання цьому слід враховувати, що при поданні магістерської роботи науковому керівникові та на кафедрі разом з її паперовим варіантом необхідно подати також її електронний варіант на CD диску.

Наступним етапом календарного плану є **складання змістовних планів роботи.**

2.2. Змістовні плани підготовки магістерської роботи

Складання основного бібліографічного списку, попереднє ознайомлення зі змістом публікацій, що міститься в ньому, дає можливість скласти план самої магістерської роботи за змістом, тобто змістовний план.

Змістовний план магістерської роботи – це *певний структурно-логічний порядок складових дослідження, який забезпечує внутрішню єдність і цілісність його змісту*. Такий план дає можливість: 1) диференціювати тему дослідження на її складники (питання); 2) забезпечити внутрішню єдність і цілісність викладу теми; 3) визначити логічну послідовність висвітлення окремих її частин та 4) сформулювати їх заголовки.

Правильно побудований змістовний план допомагає студентові правильно організувати науково-дослідну роботу, зокрема систематизувати матеріал, викласти його логічно. План повинен передбачати таку послідовність викладу матеріалу, при якій читач, навіть малознайомий з темою, міг би засвоїти результати дослідження, переконатися в достовірності сформульованих автором висновків, в істинності запропонованих ним новаторських рішень наявної наукової проблеми.

Залежно від стадії науково-дослідного процесу та наявності відповідної інформаційної бази для розробки обраної теми змістовні

плани можна поділити на три види: **робочий план, план-рубрикатор** та **план-проспект**.

Робочий план підготовки магістерської роботи. *Робочий* (попередній, гіпотетичний) **план** складається на початковій стадії дослідження. Його характерною особливістю є те, що він тільки в основних рисах розкриває логіку дослідження. У більшості юридичних досліджень застосовується дедуктивний спосіб структурування матеріалу – спочатку викладаються загальні теоретичні та/або методологічні питання вирішення досліджуваної проблеми, потім розкривається специфіка досліджуваного правового явища або процесу і на завершення роботи подаються теоретичні висновки і конкретні пропозиції щодо вдосконалення досліджуваного явища або процесу.

Робочий план, як правило, складається з основних структурних одиниць майбутньої магістерської роботи – розділів. Поділ роботи на розділи має відповідати логіці розкриття теми, тому на цьому етапі необхідно обов'язково врахувати той факт, що питання плану повинні структурно повністю розкривати тему. Оскільки розділи розкривають лише один з аспектів теми, назви кожного з них потрібно сформулювати так, щоб вони не виявилися ширшими за обсяги теми. Правильно побудованим буде такий план, коли змістовно пов'язані та певним чином підпорядковані між собою розділи відображають предмет дослідження. Варто зауважити, що при всьому різноманітті індивідуальних підходів до плану кваліфікаційної роботи традиційним є такий робочий план роботи: ВСТУП, РОЗДІЛ 1. (ПОВНА НАЗВА РОЗДІЛУ), РОЗДІЛ 2. (ПОВНА НАЗВА РОЗДІЛУ), іноді РОЗДІЛ 3. (ПОВНА НАЗВА РОЗДІЛУ), ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ.

План-рубрикатор підготовки магістерської роботи. Через певний проміжок часу, коли відбулося більш глибоке ознайомлення зі змістом підбраної літератури, складається **план-рубрикатор** – *доповнений і розширений робочий план магістерської роботи, основний зміст якої відображається в певній кількості тематичних рубрик*. Ці рубрики, що змістовно знаходяться в межах розділів робочого плану, можуть бути представлені підрозділами, пунктами, підпунктами.

При визначенні підрозділів, а за потреби – пунктів і підпунктів необхідно дотримуватись таких правил.

1. Обсяг частин поділу повинний в сумі дорівнювати обсягові поняття, котре ділиться. Це означає, що розділ за своїм змістом має точно відповідати сумарному смислового змісту наявних у ньому підрозділів, підрозділ – наявних у ньому пунктів, пункт – наявних у ньому підпунктів. Недотримання цього правила може призвести, з одного боку, до того, що розділ за своїм змістом буде вужчим від загального обсягу відповідних підрозділів (підрозділ – відповідних пунктів тощо), тобто, міститиме в собі зайві підрозділи (пункти, підпункти), а з іншого боку – кількість підрозділів (пунктів, підпунктів), що становлять розділ (підрозділ, пункт), може бути недостатньою для розкриття теми.

2. Обраний критерій поділу повинен залишатися одним і тим самим протягом усього процесу ділення і не підмінюватися іншим. Так, якщо до РОЗДІЛУ 1 «ВИДИ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ» ввести три підрозділи: 1.1 Монархія; 1.2 Республіка; 1.3 Демократія, то це буде **неправильно**, оскільки з трьох визначених видів, тільки два – монархія та республіка – відносяться до форми правління, а третій, демократія – до іншого елементу форми держави – форми політичного режиму. Правильним буде визначити тільки два підрозділи: 1.1 Монархія; 1.2 Республіка.

3. За змістом члени ділення повинні виключати один одного, а не співвідноситися між собою як частина і ціле. Так, не можна з точки зору логіки визнати правильним поділ: РОЗДІЛ 2 «ПІДВИДИ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ» на підрозділи – 2.1 Монархія, 2.2 Дуалістична монархія; 2.3 Президентська республіка, 2.4 Парламентська республіка; 2.5 Змішана республіка, оскільки монархія помилково визначена як підвид, тоді як вона є видом форми державного правління. Правильним у цій ситуації буде такий поділ: підрозділ 2.1 Монархічні підвиди форм державного правління, пункт 2.1.1 Абсолютна монархія, пункт 2.1.2 Дуалістична монархія, пункт 2.1.3 Парламентська монархія; підрозділ 2.2 Республіканські підвиди форм державного правління, пункт 2.2.1 Президентська республіка, пункт 2.2.2 Парламентська республіка; пункт 2.2.3 Змішана республіка.

4. Ділення має бути неперервним, тобто в процесі поділу необхідно переходити до найближчих видів, не «перестрибуючи»

через них. Помилка, що виникає при порушенні цього правила логіки, має назву «стрибок при діленні». Так, якщо РОЗДІЛ 1 «ВИДИ ФОРМ ДЕРЖАВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ» поділити на три підрозділи: 1.1 Прості форми державно-територіального устрою, 1.2 Складні форми державно-територіального устрою та 1.3 Федеративні форми державно-територіального устрою, то це явна логічна помилка змішування на одному рівні понять різного ступеня рубрикації. Правильним буде розбити розділ на два підрозділи: 1.1 Прості форми державно-територіального устрою та 1.2 Складні форми державно-територіального устрою, де останній підрозділ поділятимуся на пункти: 1.2.1 Федерації та 1.2.2 Конфедерації.

5. *Заголовки розділів і підрозділів (пунктів, підпунктів) роботи повинні точно відображати зміст викладеного в їх тексті.* Вони не можуть скорочувати або розширювати обсяг закладеної смислової інформації. Кожен заголовок у науковому тексті має бути якомога коротшим, але й надмірна його лаконічність небажана. Чим коротший заголовок, тим він ширший за своїм змістом. До заголовків не рекомендується включати слова на позначення загальних понять, вузькоспеціальних або місцевих термінів, скорочені слова й аббревіатури тощо.

План-проспект підготовки магістерської роботи. Цілеспрямоване вивчення літератури за планом-рубрикатором через деякий час дає змогу скласти ще один змістовний план – план-проспект магістерської роботи. ***План-проспект** – це розширений план-рубрикатор, в якому в реферативній формі викладається перелік питань, що мають відображати зміст підрозділів,* а якщо є така потреба, то і пунктів й навіть підпунктів. Доцільність складання плану-проспекту визначається тим, що шляхом систематичного включення дедалі нових і нових даних його можна довести до заключної структурно-фактологічної схеми роботи.

Наявність таких планувальних документів сприятиме більш ефективній роботі над текстом магістерської роботи, оскільки наукове дослідження не може проводитися без плану. Інші етапи календарного плану, як от: робота над текстом магістерської роботи, її редакційно-технічне та мовностилістичне оформлення, підготовка до захисту та сам захист будуть розкриті в наступних розділах методичних рекомендацій.

3. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У загальному плані магістерська робота структурно складається з основного тексту та додаткового тексту. До **основного тексту** входять: *вступ, основна частина* (розділи, підрозділи, пункти, підпункти, висновки до розділу) та *висновки* (загальні), а до **додаткового** – *список використаних джерел, додатки, можливо, алфавітні покажчики*.

3.1. Вимоги до вступу магістерської роботи

Роботу над текстом доцільно розпочинати зі вступу. Звертаємо увагу одразу на те, ще розхожа думка про необхідність написання вступу в останню чергу є помилковою. Вона обґрунтовується тим, що нібито тільки після завершення роботи можна повною мірою схарактеризувати основні структурні елементи вступу. У цьому є частка правди, адже дійсно деякі його елементи, наприклад, новизну, апробацію, практичне значення та структуру дослідження, можна остаточно визначити тільки за результатами проведеного дослідження. Водночас не можна провести досліду роботу, якщо немає обґрунтування необхідності вивчення теми, її актуальності, не визначені об'єкт і предмет, мета та завдання дослідження, його методологічний інструментарій. Тому з методичної точки зору доцільно ще на початковій стадії роботи завести папку, в якій першим аркушем повинен бути титульний аркуш магістерської роботи (його реквізити: навчальний заклад, тема, науковий керівник тощо, вже відомі); другим – план план-рубрикатор роботи, третім – «Перелік умовних скорочень...», якщо є очевидним, що в магістерській роботі буде використано понад три умовних позначення (аббревіатури, символи, скорочення), які не є загальноприйнятими та загальновживаними і четвертим – вступ.

3.1.1. Актуальність теми. Першим елементом вступу є обґрунтування актуальності обраної теми. Актуальність теми зумовлено наявністю наукової проблеми, тобто суперечливої ситуації, котра вимагає свого вирішення. Така ситуація найчастіше виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність пояснити нові прояви соціальної реальності, тобто виникла соціальна проблема. Соціальна проблема тісно пов'язана з

проблемною ситуацією, що склалася в реальному житті та включає певні суперечності між деякими елементами соціального простору, процесу, становлячи певну незадоволену потребу в деяких соціальних цінностях. Звідси і випливає те, що актуальність теми визначається насамперед її соціальною значущістю. Отже, перший абзац (приблизно від 1/3 до 1/2 аркуша) має містити формулювання наявної наукової проблеми й обґрунтування значення її вирішення для практики. Тут є доречним підтверджувати практичну значущість обраної теми *її зв'язком з науковою темою, що розробляється кафедрою*.

Іншим компонентом, що підтверджує актуальність теми є ступінь її вивченості. Це можна визначити за допомогою огляду літератури, який чітко вказує на ступень розробки теми: вона або ще не розкрита, або розкрита лише частково, фрагментарно і тому вимагає подальшого розроблення. Якщо такий висновок не випливає логічно з огляду, то немає сенсу розробляти обрану тему.

Огляд літератури передбачає ґрунтовне ознайомлення зі спеціальною літературою, систематизацію джерел, критичний їх розгляд, виокремлення суттєвого, оцінювання зробленого раніше іншими дослідниками. Оскільки магістерська робота розкриває відносно вузьку тему, то огляд праць попередників роблять тільки з питань обраної теми, а не за проблемою в цілому. Одержаний матеріал систематизується за певною логікою: або за хронологією виходу у світ відповідних публікацій або ж за окремими проблемами.

Залежно від кількості інформаційних джерел за темою, огляд літератури може бути великим або ж коротким. Якщо короткий, а це означає, що обрана тема слабо вивчена, то він розміщується у вступі. Сьогодні дуже широко, особливо це спостерігається на рівні дисертаційних досліджень, замість огляду літератури практикується подання цілого списку прізвищ учених, які так чи інакше вивчали досліджувану проблему. Але такий «закритий» список малоінформативний, бо не дає чіткого уявлення про те, які аспекти теми досліджені, а які – ще цього потребують. Тому стан розробки теми навіть у вступі доцільно розкрити (хронологічно або ж проблемно) докладніше (2–3 абзаци). У випадку коли з обраної теми літератури є дуже багато, то її огляд доцільно розміщувати в окремому розділі або ж підрозділі (зазвичай в першому) основної частини магістерської роботи.

Отже, актуальність будь-якої теми визначається тільки при сполученні двох її елементів: практичної значущості та слабо вивченості. Не може бути актуальною тема, яка є практично значимою, але достатньо досліджена, і навпаки, тема, котра зовсім не розроблена, але ж немає практичного значення.

Найважливішою частиною вступу є визначення об'єкту та предмету, мети та завдань дослідження.

3.1.2. Об'єкт та предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* – частина об'єктивної реальності, процес або явище, яка породжує проблемну ситуацію, що потребує вивчення. Найчастіше усього в юридичних дослідженнях (це притаманно насамперед галузевим юридичним наукам) об'єкт визначають як коло конкретних суспільних відносин. Для філософсько-правових, теоретико-правових і частково для історико-правових наук об'єктом дослідження може бути не безпосередньо навколишній матеріальний світ (суспільні відносини), а форми його відображення у свідомості людей – теорії, доктрини, концепції, вчення, категорії, поняття, пізнавальні засоби тощо.

Предмет дослідження – це найістотніші аспекти, властивості, відносини об'єкта дослідження, які недостатньо ще вивчені та мають велике значення для сучасної соціальної практики. Один і той самий об'єкт можна вивчати з позиції різних соціальних проблем, а отже, він передбачає множину предметів. Тому визначення предмета дослідження одночасно визначає ту частину, грань об'єкта, яка потребує дослідження. Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. З них саме на предмет дослідження має бути спрямована головна увага, оскільки він визначає конкретну тему магістерської роботи.

3.1.3. Мета та завдання дослідження. *Мета дослідження* формулюється лаконічно, як правило, одним реченням. Не рекомендується формулювати мету як «дослідження...», «вивчення...», оскільки ці слова вказують на засіб досягнення мети, а не на неї саму. Мета роботи тісно переплітається з предметом дослідження та назвою роботи і тому повинна чітко вказувати на очікувані саме в цих рамках результати розв'язання наукової проблеми.

Досягнення мети здійснюється за допомогою вирішення більш конкретизованих **дослідних завдань**. Їх зміст, який впливає з визначених в огляді літератури слабо вивчених аспектів теми, формують словами: «визначити..., встановити..., розробити..., виявити..., сформулювати..., розкрити...» тощо. Завдання дослідження відіграють велику роль у структурно-логічній побудові магістерської роботи, оскільки вони кореспондуються насамперед з назвами підрозділів, а також із висновками. Деякі фахівці проводять «жорсткий» зв'язок між кількістю завдань та кількістю висновків, точніше складових загальних висновків. Такий підхід, однак, не можна зводити в «абсолют», адже, вирішуючи одне завдання, ми можемо дійти кількох висновків, і навпаки, вирішуючи кілька завдань – дійти одного. Хоча певна відповідність, кореспонденція, між ними, безумовно, має бути.

3.1.4. Методи дослідження. Обов'язковим елементом вступу до магістерської роботи є характеристика **методів дослідження**, тобто *системи способів пізнання, за допомогою яких досягається мета дослідження*. Їх перелік наводиться автором насамперед для того, щоб розкрити «лабораторію» своєї дослідницької роботи. Типовою помилкою в цих випадках є те, що молоді дослідники зазвичай обмежуються «механічним» запозиченням цієї методологічної частини з інших, як правило, дисертаційних робіт або ще гірше робіт своїх колег-студентів, що призводить, як правило, до дисбалансу змісту випускної роботи і обраної «конфігурації» методів. Щоб цього не сталося, до характеристики методологічної бази дослідження слід підходити свідомо, спираючись на достатній «багаж» методологічних знань, набутих насамперед у ході вивчення навчальної дисципліни «Методологія сучасного правознавства».

З цієї дисципліни відомо, що питання про зміст та структуру методології правознавства є одним з найскладніших та суперечливіших в юриспруденції, і відповідь на нього несе на себе певний авторський відбиток розуміння поняття «методологія». Для юридичного дослідження, необхідно виходити, на нашу думку, з того, що **методологія правознавства** (юридичної науки) – *це складна система методів (способів, шляхів досягнення певної мети), за допомогою яких здійснюється процес пізнання державно-правових явищ*. За структурою методологію правознавства слід уявити у вигляді двох основних груп (блоків, рівнів) методів

(методологічних знань), які, образно кажучи, являють собою своєрідний «айсберг», що має «надводну» і «підводну» свої частини.

Роль надводної частини, вершини цього «айсберга», виконує **«світоглядний» блок (рівень) методологічних знань**. Він складається з певної сукупності загальних способів (шляхів) пізнання, змістовний вибір яких залежить від світоглядної позиції дослідника. Це – *домінуючий світогляд, стиль наукового мислення, наукова парадигма та наукові принципи пізнання*.

Домінуючий світогляд – це цілісна сукупність панівних для певної історичної епохи ціннісних настанов (переконань, ідей, принципів) пізнавальної й практичної діяльності людей, який є історично зумовленим. На початковій стадії цивілізованого людства у пізнанні домінував міфологічний світогляд, потім йому на зміну прийшов теологічний, останній, у свою чергу поступився науковому, який домінує і понині.

В межах домінуючого світогляду формується й існує інший структурний компонент цього блоку методологічних знань – **стиль наукового мислення** – притаманний для певного історичного часу (епохи, періоду, етапу) загальний тип мислення, який *стійко виявляється в розвитку основних наукових напрямів цього часу та зумовлює певні уніфіковані уявлення в процесі пізнання*. Так, розвиток механіки у XVII–XVIII ст. зумовив появу механіцизму; розвиток статистичної фізики – теорії ймовірностей; статистики у XIX ст. – імовірного стилю мислення. Успіхи в галузі біології, економічних наук, кібернетики, системотехніки привели в XX ст. до поширення системного стилю наукового мислення. Однак всі вони за своєю суттю були моністичними, що не сприяло формуванню комплексного, цілісного уявлення про той чи інший досліджуваний об'єкт. **Сучасний стиль наукового мислення характеризується плюралістичним змістом**.

Конкретизованим проявом стилю наукового мислення є **наукова парадигма** (від грец. *παράδειγμα* – приклад, модель, зразок) – *сукупність фундаментальних теоретичних настанов, взятих науковим співтовариством за зразок розв'язування певних наукових завдань*. Парадигма розглядається як комплексна й суттєва для певного часу характеристика, зміст якої визначається існуванням певних домінуючих наукових шкіл, теорій, концепцій.

У рамках юридичної науки парадигма визначається насамперед тим чи іншим типом праворозуміння. Залежно від цього домінуючими в ХХ ст. були дві протилежні парадигми права: *позитивістська* та *соціологічна*. Певне «протистояння» для них характерно і в наш час, але тенденція їх зближення сприяє формуванню найбільш конструктивної парадигми права – *інтегративної*. Слід зазначити, однак, що наведені парадигми – це загальні для всієї юридичної науки певні науково-дослідницькі «стандарти». В межах окремих галузей юридичної науки існують свої, більш конкретні за змістом, парадигми, тому цей факт необхідно також враховувати.

Останнім структурним компонентом теоретико-світоглядного блоку є *найбільш загальні, вихідні світоглядні положення, що спрямовують суб'єкта пізнання на здобуття достовірних знань*, іншими словами, ***наукові принципи пізнання***. Основними з них є принципи історизму, який передбачає чіткий, історично зумовлений порядок розгляду явищ та *принцип об'єктивності* – котрий передбачає глибоке та всебічне вивчення без будь-якого винятку усієї сукупності фактів, умов та обставин (без винятку), що характеризують явище, яке пізнається. Протистояти «однобічності» в дослідницькому процесі «покликаний» також *принцип всебічності* дослідження явищ, пізнавальне призначення якого полягає у тому, щоб аналізувати державно-правові явища не самі по собі, а у їх взаємозв'язках і взаємодії з іншими, близькими до них суспільними явищами, забезпечуючи тим самим повноту дослідження. Чільне місце у вивченні держави і права взагалі належить також *принципу комплексності*, пізнавальні вимоги якого полягають у тому, щоб дослідити державно-правові явища з позицій не тільки юридичної науки, а й інших соціогуманітарних наук, перш за все – філософії, соціології, політології тощо. Для оцінювання тих чи інших державно-правових явищ через призму загальнолюдських цінностей слід спиратись на *принцип соціального гуманізму*.

Такою, у найбільш концентрованому і схематичному вигляді, є загальна характеристика світоглядного блоку методологічних знань. Їх пізнавальна специфіка полягає в *можливості визначити загальний, концептуально-світоглядний шлях дослідження*. Конкретизуючи вищенаведене, зауважимо, що сучасне юридичне дослідження доцільно здійснювати на основі домінуючого сьогодні *наукового світогляду, плюралістичного стилю мислення, інтегративної парадигми права*, таких зазначених вище наукових принципів.

Роль «підводної частини» цього «айсберга» (методології) виконує **інструментальний блок методологічних знань**. Від світоглядного він відрізняється тим, що його структурна побудова складається з певної системи більш конкретних, «нейтральних» за своїм змістом, методів, які у процесі дослідження виконують, умовно кажучи, функції «технічних» пізнавальних засобів-інструментів. З наявних класифікацій цих методів, більш ґрунтовним, на нашу думку, є їх поділ на такі групи: **1) загальнофілософські (універсальні); 2) загальнонаукові; 3) спеціальні**. Останню групу доцільно поділити на дві підгрупи: *а) спеціальні методи конкретної науки та її галузей* (у нашому випадку юридичної науки) та *б) спеціальні методи, запозичені з інших наук*.

Усвідомлене використання наведених методів можливо за умов дотримання певної логіки дослідження, яка і визначає порядок дій дослідника. Спочатку слід визначитися, які методи мають бути використані в дослідженні. Їх конфігурація залежить насамперед від предмета дослідження та галузі юридичних знань (історія і теорія держави і права, конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне право тощо), в межах яких воно виконується. Водночас є й загальні для юридичного дослідження настанови, якими слід керуватись при конкретизації цих методів. Так, зважаючи на те, що юридичне дослідження є теоретичним за своїм характером, то і методи його мають бути «теоретичними», тобто здатними «проникнути» в суть тих чи інших державно-правових явищ не прямо (як при прикладних дослідженнях, за допомогою виміру чи експерименту), а опосередковано – «мисленнево». Так, методом, який дає змогу більш повно розкрити внутрішній зміст суспільних відносин, що постійно змінюються (рухаються, розвиваються), є *діалектичний*. Водночас науково описувати одержані результати буде можливим тільки за умов використання у цьому процесі правил *формальної логіки*, оскільки без врахування її законів та таких методів, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, порівняння тощо, не обходиться жодне дослідження. Отже, такі універсальні, які за своїм змістом відносяться до групи **загальнофілософських**, методи – *логічний та діалектичний* – обов'язково використовуються в юридичному дослідженні. Але якою мірою – це вже залежить від об'єкта і предмета дослідження.

З групи *загальнонаукових методів* на особливу увагу дослідника заслуговує *системний метод*. Це пояснюється насамперед тим, що він є пізнавальним інструментом цілісного, всебічного й комплексного вивчення тих чи інших граней багаторівневого ієрархічно побудованого навколишнього світу – системи, однією з найважливіших підсистем якої є право. Оскільки система – це насамперед структурно-упорядкована єдність, то важливу роль у її пізнанні відводиться *структурному методу*, за допомогою якого, зазвичай, створюється статичне уявлення про побудову цієї єдності. Але пізнати тільки структуру того чи іншого державно-правового явища недостатньо. Необхідно з'ясувати, як ця «структура» функціонує. Це, зазвичай, робиться за допомогою *функціонального методу*, який дає змогу вивчити взаємозалежність відповідних її елементів, їх взаємодію і взаємовплив у русі.

Для пізнання особливого роду соціальних систем, таких, що взаємодіють із навколишнім середовищем і здатні до самоорганізації (вони іменуються відкритими системами), використовується *синергетичний метод*. На відміну від «звичайного» системного методу, синергетичний метод спрямований на пізнання процесів самоорганізації, розкриття зв'язку між порядком і хаосом, зворотними і незворотними процесами, випадковістю і необхідністю, лінійністю і нелінійністю, мікро- і макрорівнями середовища тощо.

Своєрідним різновидом системного методу є *інституціональний метод*, без допомоги якого також не можна обійтись у юридичному дослідженні, оскільки держава і право являють собою певні інституції суспільства, що, у свою чергу, складаються з певної ієрархії підсистем – державних органів та правових інститутів. На засадах системності будується ще один загальнонауковий метод – *герменевтичний* (від грец. *пояснюю*). Будучи методом системної інтерпретації змісту певної правової реальності, він використовується як пізнавальний засіб насамперед у тих науках, де основним джерелом наукової інформації є тексти. Отже, усі зазначені вище методи «зав'язані» на одному головному методі – *системному*, оскільки весь світ, що нас оточує, починаючи від Всесвіту до мікрочастинки, є системно-побудованим. Цілком логічним є те, що таким же системним має бути і шлях (метод) його пізнання.

Наступна група методів, що використовується при дослідженні державно-правових явищ – це *спеціальні методи*. Як зазначалося, ми їх поділяємо на дві підгрупи: а) *спеціальні методи юридичної науки* та б) *спеціальні методи, запозичені з інших наук*.

Спеціальні методи юридичної науки – це такі способи пізнання, що ідентифікуються як власні саме для юридичної науки. Основним методом останньої, що виходить із самої її природи, є *юридичний метод*. Його ще називають *формально-догматичним*, оскільки дослідження того чи іншого правового явища, частіше, правового інституту, здійснюється на основі догматичного сприйняття інформації, що міститься в нормативно-правовому акті. Дуже часто цей метод називають також формально-логічним, але це, на нашу думку, не зовсім правильно, оскільки він спрямовує дослідника не на логічний аналіз такої інформації, а на сприйняття її на «віру» як певної готової «істини», догму: «раз це записано в законі, так воно і є». Основою цього методу є юридичний позитивізм, який «чистим правом» вважає тільки створену державою певну систему формально-юридичних конструкцій (норм). Цей метод об'єктивно використовується більше за все при дослідженні тих чи інших проблем таких галузей права, як конституційне, адміністративне, й особливо кримінальне право. Слід підкреслити однак, що «догматизм» цього методу не носить абсолютного характеру. Юристи-дослідники, як і юристи-практики, при вивченні юридичного документа зазвичай не сприймають усе «на віру, як догму», а намагаються його текст інтерпретувати. Але це пояснення відбувається шляхом «простого» тлумачення, яке здійснюється, як правило, на основі логіки та граматики.

Результатом використання цього методу має стати побудова певної юридичної моделі, тобто стійкої, закріпленої в законі системи норм, що мають регулювати певні суспільні відносини. Але слід мати на увазі, що ці юридичні моделі не завжди мають адекватний прояв на практиці. Це говорить про те, що при пізнанні державно-правових явищ не можна обмежуватись тільки формально-догматичним методом, а необхідно використовувати задля уникнення однобічних результатів і інші методи – такі, що дають змогу враховувати практику соціального життя досліджуваних явищ. Таким «додатковим» методом для формально-догматичного є герменевтичний метод, точніше його різновид – *юридична герменевтика*, який, «юридизувавши» свій зміст, став

спеціальним методом юридичної науки. Як вже зазначалося, герменевтика має справу з тлумаченням (поясненням, інтерпретацією) певного тексту. Герменевтичне тлумачення – набагато складніший процес пояснення змісту юридичного тексту, ніж при звичайному (формально-догматичному). Це пізнавальний процес своєрідного «виходу» за межі самого тексту і пояснення його змісту системно, з урахуванням усіх можливих чинників (історичних, соціальних, культурно-ментальних, психологічних тощо), що зумовили саме таке змістовне навантаження юридичного документа.

До спеціальних методів юридичної науки відноситься також *порівняльно-правовий (компаративний) метод*, за допомогою якого у процесі дослідження визначається спільне і відмінне між державно-правовими явищами шляхом їх розрізнення за певними критеріями (ознаками або властивостями). Цей метод не є «чистим» методом юридичної науки. Він, як і в інших науках, став таким з часом, коли загальнологічний метод порівняння досяг відповідного рівня «юридизації». Корисно буде знати, що об'єктами порівняльно-правового аналізу можуть бути: державно-правова дійсність; правові явища та інститути тих чи інших правових сімей; правові вчення, концепції і правові погляди; правові системи різних держав; національне законодавство, галузі, підгалузі законодавства і нормативні масиви; закони й інші правові акти, а нерідко і правові норми. Одержані за допомогою цього методу результати дають змогу глибше осмислити процеси та явища в державно-правовій сфері, краще розуміти обсяг та характер «зовнішнього» правового впливу, масштаби й форми використання зарубіжного державно-правового досвіду.

Велике значення для юридичного дослідження мають *спеціальні методи інших наук*. Їх залучення є ознакою сучасного етапу розвитку наукознавства і необхідною умовою розвитку будь-якої науки, в тому числі і юридичної. Розширення та ускладнення предмета останньої потребує від дослідника «міждисциплінарного» підходу до його пізнання, використання не самого методу (в узагальненому вигляді) тієї чи іншої науки, а окремих їх дослідницьких засобів.

Серед цих методів, зокрема, притаманний **політології бихевіористський метод** (від англ. *behavior* – поведінка), за допомогою якого пізнання суспільно-політичних явищ

здійснюється крізь призму поведінки окремих людей та груп. Його значення для юридичної науки (насамперед конституційного права) полягає в тому, що він дає змогу, зокрема, «збалансувати» процес пізнання передусім політико-правових явищ у площині де-юре та де-факто. Юридична наука, частіше за все, кримінально-правові її дисципліни звертаються також до «послуг» **соціології**, використовуючи *соціологічне спостереження, анкетування, інтерв'ювання, опитування експертів* тощо. Сьогодні майже немає таких сфер пізнання, де не використовувалися б методологічні засоби **математики**. Важливою умовою їх використання в юридичних науках є значна точність правових понять, які поступово вироблялися в процесі тривалого розвитку юридичних наук під впливом потреб практики, можливість визначення особливостей розвитку державно-правових явищ на основі статистики. Тому не випадково, що в юридичній науці дуже часто застосовується *статистичний метод* – такий засіб пізнання, що передбачає опрацювання кількісних показників, на основі яких можна скласти уявлення про стан, динаміку й тенденції розвитку державно-правових явищ. Юридично-психологічні та кримінологічні дослідження, безумовно, не зможуть обійтись без пізнавальних засобів **психології**, зокрема *тестування* та *соціометрії* (системи технічних засобів і процедур, які застосовують для метричного й якісного аналізу соціально-емоційних зв'язків індивідуума з членами групи, в якій він працює і живе).

І нарешті, дуже часто використовуються в юридичній науці пізнавальні засоби **історичної науки**. Тут мова не йде про історико-правову науку, будь-який предмет якої, зрозуміло, пізнається насамперед за допомогою всього комплексу пізнавальних засобів історичної науки, тут мова йде насамперед про галузеві дисципліни юридичної науки, в яких, за допомогою окремих історичних методів (хронологічного, проблемно-хронологічного, періодизації, генетичного тощо), зазвичай, розкриваються історичні основи досліджуваного явища.

Отже, для дослідження державно-правових явищ використовуються не тільки власні методи юридичної науки, а й спеціальні методи інших наук, які певним чином «приспосовуються» до об'єкта пізнання. Приспосованість загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів

пізнання до правознавства визначається їх юридикацією, тобто набуттям специфічних якостей, пов'язаних з такими складними об'єктами пізнання, якими виступають держава і право одночасно.

Підсумовуючи викладене, звертаємо увагу на те, що необхідний для пізнання держави і права методологічний арсенал має різноманітний характер і відповідну ієрархічну побудову. Але відображена нами, насамперед для наочності, ієрархічність не є статичною, вона є динамічною, органічно побудованою системою, де її структурні елементи вступають у зв'язки, відносини та взаємодію між собою: фундаментальні загальнотеоретичні концепції та пізнавальні принципи пронизують світогляд, загальні філософські закони й категорії слугують базою для загальнонаукових та спеціальних методів, останні є певним джерелом збагачення та вдосконалення змісту методологічних знань вищих рівнів. Оскільки відповідна їх конфігурація, як зазначалося, залежить від обраного предмета дослідження, то для того, щоб пересвідчитися в логічності та прийнятності вибору саме цих методів, їх треба перелічити не відірвано від змісту роботи, а в тісному зв'язку з останнім, стисло та змістовно визначивши, що саме досліджувалось тим чи іншим методом.

Звертаємо особливу увагу на те, що, на відміну від перелічених вище структурних елементів вступу, як-от: актуальність теми, , об'єкт і предмет, мета та завдання дослідження, котрі можна досить чітко сформулювати ще на початковій стадії дослідження, методи такою «чіткістю» не володіють, тому що мета та завдання дослідження дають змогу окреслити тільки основний контур необхідного для дослідження методологічного інструментарію. Оскільки у процесі роботи над магістерським дослідженням може виникнути потреба в застосуванні непередбачених на початковій стадії методів, то остаточне оформлення цього структурного елементу вступу здійснюється на завершальній стадії дослідження.

Викладене стосується й інших елементів вступу, що залишилися: новизни дослідження, його практичного значення, апробації та характеристики структури. Хоча вони й оформлюються на завершальній стадії, їх зміст необхідно планувати заздалегідь.

3.1.5. Наукова новизна дослідження виражається у формулюванні запропонованих автором *нових наукових результатів* (положень, рішень, пропозицій тощо) з обов'язковою вказівкою на відмінність цих результатів від уже відомих. Для

наукових досліджень дисертаційного рівня виділяють **три рівня новизни**:

а) першим, вищим рівнем новизни є тоді – коли дослідник виробив якісно нові знання. Оскільки до нього цих знань не було, то викладення змісту отриманого нового знання починається зазвичай зі слова «вперше... узагальнено, сформульовано, визначено тощо»;

б) другий рівень новизни – коли дослідник перетворив відомі наукові знання, певним чином розширив, доповнив, іншими словами, «вдосконалив» їх;

в) третій рівень новизни – коли дослідник уточнив, конкретизував відомі знання, іншими словами, ці знання «дістали подальшого розвитку».

Зрозуміло, «статус» магістерської роботи нижчий, ніж дисертації, і вимагати такого самого «рівня» новизни від майбутніх магістрів не можна. Реально оцінюючи їх наукові результати, можна з певністю констатувати, що їх новизна буде в межах другого і третього рівнів, тобто наявні знання будуть «вдосконалені» та «розвинені». Адже більшою мірою у процесі науково-дослідної роботи, до наявних знань додатково щось доповнюється, уточнюється, обґрунтовується, доводиться, удосконалюється тощо. Ці фрагменти «нових» знань у сукупності і становитимуть новизну проведеного дослідження. Їх певним чином необхідно систематизувати (зазвичай по абзацах) та пояснити коротко (без нагромадження дрібних деталей) і чітко, що саме вдосконалено, уточнено, розширено, обґрунтовано тощо. Водночас не можна також виключати можливість того, що в процесі підготовки магістерської роботи деякі студенти-дослідники можуть виробити й такі нові знання, що претендують на «першість».

Щодо формулювання новизни дослідження, то слід зазначити, що типовою помилкою при її викладі є констатація у вигляді анотації того, що зроблено, а не опис саме одержаного «фрагмента» нового знання і його відмінність від старого знання. Така ситуація, зазвичай, складається тоді, коли новизну починають «шукати» після завершення роботи і тому її зміст нагадує певний «звіт». Щоб цього не сталося, дослідник повинен постійно тримати питання новизни в своєму полі зору, особливо при формулюванні висновків за розділами.

3.1.6. Практичне значення одержаних результатів. Даючи оцінку практичній значущості обраної теми, слід знати, що ця значущість залежить від характеру конкретного наукового

дослідження. Практичне значення юридичного дослідження взагалі полягає у тому, що його результати можуть бути використані у науково-пізнавальній діяльності – для вдосконалення наукового знання з проблеми; у правотворчій роботі – для вдосконалення процесу законотворчої діяльності та системи законодавства; у правозастосуванні – для вдосконалення практичної діяльності судових, правоохоронних та інших органів держави, що реалізують нормативні приписи; у навчально-виховному процесі – для вдосконалення змісту юридичних навчальних дисциплін.

Зрозуміло, що для магістерської роботи рамки практичного застосування її результатів дещо обмежені. Але слід мати на увазі, що вони можуть засвідчити свою практичну значущість, якщо будуть оприлюднені широкому загалу через відповідні публікації, апробовані на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах тощо, впроваджені в навчально-науковий процес, або, що цілком можливо для студентів заочної форми навчання, в юридичну практичну діяльність (в роботі адвокатів, нотаріусів, слідчих тощо).

3.1.7. Апробація результатів дослідження. У цій структурній частині **вступу** наводяться дані щодо участі автора в конференціях, круглих столах, засіданнях кафедри. Щоб ця частина не залишилася «не заповненою», із самого початку роботи над магістерською роботою треба цікавитись планами проведення наукових заходів для студентів і молодих вчених (до 35 років), насамперед в рамках міста, а також за його межами. Звертаємо увагу на те, що такі заходи проводяться постійно, але активніше восени (вересень – листопад), а також навесні (квітень – травень), особливо напередодні Дня науки, який відзначається в Україні в третю суботу травня. При цьому слід мати на увазі, що на момент подання роботи на кафедру матеріали цих заходів: статей, тез виступів тощо мають бути опубліковані. Їх копії зокрема: 1) обкладинка; 2) титульний аркуш з вихідними даними; 3) зміст (з прізвищем автора) та 4) *статті (тези) розміщуються в додатках* (див. Додаток Н).

3.1.8. Структура роботи. Коротко визначається кількість структурних частин та загальний обсяг роботи. Наприклад: «Робота складається зі вступу, ... розділів, які містять ... підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить ... сторінок, із них основний текст – ... , список використаних джерел – ... (... найменувань) та додатків ... сторінок.

3.2 Вимоги до основної частини магістерської роботи

3.2.1 Структура, основний зміст та емпірична база основної частини дослідження. В основній частині викладається зміст дослідження: формулюються основні теоретико-методологічні положення, що розкривають сутність обраної теми; визначаються різні підходи, виявлені на основі аналізу спеціальної літератури; обґрунтовується та формулюється особиста точка зору з розглянутих проблем; здійснюється аналіз нормативного матеріалу за законодавством України, зарубіжних країн і міжнародно-правовими документами; досліджуються матеріали судової практики за темою роботи; пропонуються можливі шляхи вирішення проблем, що існують.

Найбільш оптимальний варіант структурування тексту магістерської роботи – два розділи. Більше не рекомендується, адже при такому обсязі тема може бути неглибоко розкрита. Для порівняння: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, обсяг якої в 3,5 рази більше, ніж магістерської роботи, складається, як правило, з 4–5 розділів, кандидата юридичних наук (обсяг в два рази більше) – з трьох, а іноді двох розділів.

Логічно обґрунтованою структурна побудова магістерської роботи з трьох розділів виявиться тоді, коли виникла потреба в розміщенні огляду літератури та розкритті теоретичних або ж теоретико-методологічних засад дослідження в окремому розділі (першому). У цьому випадку перший розділ, зазвичай, складається з двох підрозділів: «історіографії проблеми» та «теоретичних або ж теоретико-методологічних засад дослідження».

В *історіографічному огляді* літератури студент має окреслити основні етапи розвитку наукової думки зі своєї проблеми. Стисло висвітливши основний зміст публікацій попередників, він має з'ясувати питання, котрі залишилися невирішеними, і визначити своє місце у розв'язанні проблеми, а також конкретні завдання свого дослідження. За наявними правилами такий огляд літератури за обсягом **не повинен перевищувати 20% від обсягу основної частини** магістерської роботи.

У «*теоретико-методологічному*» підрозділі визначаються теоретичні основи дослідження та характеризується його методологічний інструментарій. На відміну від вступу, де подається

тільки «перелік» використаних методів, у цьому підрозділі характеризується вся система пізнавальних засобів, задіяна для досягнення мети дослідження. Як вже зазначалося, для кваліфікованої характеристики методології дослідження в нагоді будуть знання, одержані в навчальному курсі «Методологія сучасного правознавства».

Наступні розділи присвячують вичерпному і повному викладу результатів власних досліджень автора з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. Матеріал цих розділів вже ґрунтується переважно на аналізі відповідної емпіричної бази: нормативних актів, юридичної практики тощо.

При виконанні магістерської роботи необхідно використати Конституцію України, міжнародні договори, закони України та інші нормативно-правові акти. Найбільш оперативно їх можна знайти в мережі Інтернет, зокрема на сайтах: Організації Об'єднаних Націй – www.un.org; Верховної Ради України – www.rada.gov.ua; Президента України – www.president.gov.ua; Кабінету Міністрів України – www.kmu.gov.ua; Міністерства закордонних справ України – www.mfa.gov.ua; Міністерства юстиції України – www.minjust.gov.ua та ін. Досліджуючи те чи інше питання, необхідно також опрацювати рішення Конституційного Суду України (www.ccu.gov.ua), Верховного Суду України (www.scourt.gov.ua), Вищого адміністративного (www.vasu.gov.ua) та Вищого господарського (<http://www.arbitr.gov.ua>) судів України, використовувати практику судів загальної юрисдикції, третейських судів тощо. З метою проведення порівняльного аналізу варто також опрацювати законодавство та судову практику зарубіжних країн, а також практику Європейського суду з прав людини (www.echr.coe.int/ECHR/).

Але вивчаючи відповідний нормативно-правовий акт в електронному вигляді, посилається рекомендується на джерело його офіційного, як правило «паперового», опублікування. При опрацюванні нормативного матеріалу необхідно використовувати лише чинні нормативно-правові акти, з останніми змінами та доповненнями до них. Посилання на застарілу нормативно-правову базу (за винятком використання цих актів у історичному чи порівняльному аспекті) є суттєвим недоліком юридичного дослідження.

Збір та опрацювання матеріалів з теми роботи проводиться також під час проходження практики. Тому місце її проходження та зміст необхідно скоординувати з темою магістерської роботи для того, щоб зібрати необхідні матеріали юридичної практики, в тому числі неопубліковані, архівні матеріали, результати власних спостережень, статистичні дані тощо. Саме під час практики можна визначити ефективність нормативно-правових актів, виявити можливі недоліки у цій сфері.

При розкритті окремих тем магістерських робіт може виникнути потреба у проведенні соціологічних досліджень, опитувань та використання інших методів збору інформації.

3.2.2. Виклад («компоновка») наукового матеріалу. Коли накопичена достатня емпірична база, в загальних рисах вона проаналізована та оцінена, переходять до «компоновки» тексту магістерської роботи, складання його «чорнового» (першого) варіанту. Існують кілька методичних прийомів такої його компоновки:

- *послідовний*;
- *цілісний* (з наступною обробкою кожної частини, розділу);
- *вибірковий* (частини, розділи пишуться окремо у будь-якій послідовності).

З-поміж цих способів як найбільш науково обґрунтований зазвичай рекомендують ***послідовний спосіб*** упорядкування матеріалу. Він спирається на структурно-логічну схему дослідження і передбачає такий послідовний виклад інформації: ВСТУП; РОЗДІЛ 1 → підрозділ 1.1. → підрозділ 1.2. → РОЗДІЛ 2 → підрозділ 2.1. → підрозділ 2.2.; ВИСНОВКИ. Хоча цей спосіб більш зручний для контролю поетапності виконання календарного плану підготовки магістерської роботи, він має суттєвий недолік. При його використанні, й практика є свідченням тому, частими є випадки, коли молодий дослідник надмірно працює над першим розділом, а матеріал інших розділів лежить «без руху»: як наслідок – достатнього часу для його кваліфікованого аналізу не вистачає. Тому питання способу «компоновки» матеріалу вирішується, як правило, науковим керівником, залежно від рівня базової освіти студента, його організованості та «дисциплінованості».

Послідовний спосіб підходить більше для «неорганізованих» студентів, яких постійно необхідно «тримати» в межах календарного плану.

Для більш підготовлених та «організованих» студентів рекомендується **цілісний спосіб** – написання всієї праці в чорновому варіанті. Його перевага полягає в тому, що у цьому випадку «вимальовуються» загальні контури роботи та суттєво економиться час при підготовці рукопису. Матеріал останнього, безумовно, є «сирим», але оскільки загальна «картина» зрозуміла, то внесення доповнень і виправлень в наявному контексті здійснюється швидкими темпами.

Обдаровані та дисципліновані студенти можуть використати так званий **вибірковий спосіб**, коли у міру готовності фактичних даних автор обробляє матеріали у будь-якому зручному для нього порядку. Оскільки цей спосіб потребує високих інтелектуальних здібностей, надзвичайних організаційних якостей та неабияких навичок науково-дослідної роботи, то на рівні випускних студентських робіт він використовується досить рідко.

3.2.3. Вимоги до наукового тексту. За допомогою зазначених способів здійснюється по суті структурна «компоновка» матеріалу. Коли макет чорнового рукопису готовий, здійснюється змістовна робота з перетворення «сирого» тексту на науковий. Варто знати, що до наукового тексту висуваються такі вимоги.

1. *Текст роботи має бути чітко структурованим, поділятися насамперед на розділи і підрозділи.* Більш дрібні форми дроблення тексту магістерської роботи не бажані, оскільки на малій кількості сторінок досить важко розкрити «тему» конкретного пункту, підпункту. Стосовно кількості сторінок розділів або підрозділів немає конкретних вимог і це правильно, адже головне в тексті зміст, а не форма (обсяг). Тим не менше досвід свідчить, що оптимальним для магістерської роботи обсяг підрозділу буде приблизно 15 сторінок. Якщо виходити з розрахунку, що оптимальним у роботі буде 6 (шість) підрозділів, то основна частина роботи матиме 90 сторінок. Але це, ще раз підкреслюємо, тільки певні орієнтири.

2. *Текст роботи має бути рубрикований.* Найпростішою рубрикою є абзац, який зовнішньо виділяється відступом праворуч (як правило, 1,25 см) на початковому рядку кожної частини тексту. Абзац – це об'єднання кількох речень, що виражають спільну думку в тексті. Оскільки цілісність виразу, притаманна абзацу, полегшує сприйняття будь якого тексту, у тому числі і наукового, правильно з логічної точки зору його поділити на такі частини. Але при цьому поділі варто знайти «золоту середину», адже наявність великих

абзаців, рівно як і надмірне дроблення тексту, ускладнює його сприйняття. Виходячи з накопиченого нами науково-дослідного досвіду, найбільш оптимальною вважаємо рубрикацію наукового тексту, кількість абзаців якої на одному аркуші (при 1,5 інтервалі) нараховує 3–5 абзаців.

3. *Текст роботи має відрізнятися композиційністю*, тобто він повинен бути симетричним, закінченим, цілісним. Характерною ознакою відсутності цілісності є фрагментарність тексту. Тому потрібно прагнути того, щоб кожний розділ роботи являв собою самостійне наукове дослідження з деякої складової загальної проблеми, щоб кожна складова була викладена у тексті в логічній послідовності, цілісно, а не фрагментарно. Текст має бути викладом усвідомленої автором наукової проблеми, а не «скупченням» чужих думок, ще гірше – механічним «склеюванням» частин чужого тексту.

Щодо симетричності, то це правило не треба зводити в «абсолют», адже трапляються випадки, коли в дослідженні усі розділи, підрозділи, пункти і навіть підпункти по всій роботі є однаковими за своїм обсягом. Така структурна композиція з формальної точки зору виглядає «красивою», а зі змістовної – нежиттєвою, штучною. Тобто симетричність, зумовлена змістовними якостями тексту, завжди буде відносною.

4. *Текст має бути не декларативним («голословлієм»), а обґрунтованим*. Наукова обґрунтованість результатів дослідження забезпечується методологічним, теоретичним та емпіричним підґрунтям, застосуванням комплексу наукових методів, адекватних об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження, опорою на сучасні досягнення юридичної науки та широку джерельну базу дослідження. Для того щоб зробити висновки про який-небудь процес або явище, обов'язково потрібно застосувати насамперед аналітичні процедури: порівняти об'єкти між собою, виявити специфіку, знайти тенденцію (до зростання, стабілізації, зниження) тощо.

5. *Текст має бути понятійно зрозумілим*. При викладі матеріалу необхідно уникати понять, які не можна однозначно інтерпретувати. Таких понять, що створюють ілюзію вирішення проблеми, у мові накопичилося досить багато. Серед них такі вислови, як «підвищити», «розширити», «поліпшити», «активізувати», «реформувати». Вживання цих понять обов'язково вимагає конкретизації: як, яким шляхом це можна зробити.

6. *Науковий текст*, як правило, *позбавлений авторського «я»*. Серед науковців існує неписане правило, коли автор наукової роботи виступає в множині та замість «я» використовує займенник «ми», що дає йому змогу відобразити свою думку як точку зору певної групи людей, наукової школи чи наукового напрямку. І це цілком виправдано, оскільки сучасну науку характеризують такі тенденції, як інтеграція колективної творчості, комплексний підхід до вирішення проблем. До цієї групи людей, що мали певне відношення до одержаних результатів відносяться: науковий керівник, члени кафедри, нормоконтролер, рецензенти тощо.

7. *Науковий текст має відрізнятися стислістю й ясністю викладу*. Ця вимога передбачає запобігання повторам, багатослівності, неточним зворотам, непотрібним словам, значеннєвим асоціаціям тощо. Він повинен бути максимально точним і чітким. Особливо сильно псують якість тексту канцеляризми (казенні вирази) і тавтологія, тобто повторення того самого, тільки різними словами.

3.3. Вимоги до висновків магістерської роботи

Відображенням узагальнених результатів процесу наукового дослідження є висновки. В кваліфікаційних, в тому числі і магістерських, роботах одержані наукові результати оформлюють у вигляді: *а) висновків до розділу* та *б) висновків до всієї роботи*. Загальні змістовні правила до їх оформлення в основному однакові (лише обсяги різні: висновки до розділу – до однієї сторінки, загальні висновки – 4–5 сторінок тексту), але є і один суттєвий «нюанс»: загальні висновки мають бути не простою сумою висновків до розділів, а новим, синтезованим рівнем систематизації й узагальнення одержаних результатів усієї роботи.

У висновках:

– конкретно, зрозуміло, без загальних слів і термінів, що потребують додаткового пояснення, лаконічно формулюють головні теоретичні та/або емпіричні результати дослідження, що підтверджують насамперед їх новизну. Типовою помилкою є те, що як такі результати, в звітньо-анотованому вигляді перелічується «все», що зроблено в розділі або в усій роботі. Ще раз акцентуємо увагу на тому, що у висновках немає потреби наводити не добуті самим дослідником наукові результати;

– слід уникати абстрактних, загальних формулювань, які слабо співвідносяться з конкретно темою дослідження, а також деталізації певних фрагментів дослідження. Тут вже не наводяться ані новий фактичний матеріал, ані будь-які приклади, цитати тощо;

– вітається чітка структура викладу висновків, насамперед, їх тезовий виклад по пунктах. Такий спосіб їх формулювання дає змогу і читачеві, і самому магістрантові «схопити» ключові положення магістерської роботи, викласти основний зміст одержаних автором конкретних результатів. Кількість пунктів залежить від виду висновків: для висновків до розділу – кілька пунктів (3–5), для висновків до усієї роботи – приблизно 10 (8–12) пунктів, хоча, ще раз підкреслимо, це залежить від специфіки одержаних результатів. Неписаним правилом є те, що кожне завдання повинно «мати» свій висновок.

Послідовність викладення цих результатів зумовлена визначеними у вступі метою й завданнями дослідження та відображають конкретний результат їх виконання. З огляду на це велику цінність матимуть практичні рекомендації щодо вирішення розкритих у ході дослідження проблем. Якщо автором дослідження пропонується внести зміни до чинного законодавства або прийняти новий правовий акт, у висновках обов'язково мають наводитись зміст і сутність таких змін, або концептуальні положення проекту нового нормативно-правового акта, його частини.

У висновках також подаються рекомендації щодо наукового та практичного використання здобутих результатів, визначаються та обґрунтовуються перспективи подальшого вивчення теми дослідження.

Коли робота над змістом магістерської роботи в цілому завершена, переходять до наступного етапу – надання цьому змістові відповідної форми. Тобто наступним етапом роботи над її рукописом є оформлення магістерської роботи.

4. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ФОРМИ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Окрім змісту не менше значення для магістерської роботи має її форма. Оформлення можна поділити на два види: **редакційно-технічне** та **мовностилістичне**.

4.1. Редакційно-технічне оформлення магістерської роботи

4.1.1. Обсяг і форматування тексту магістерської роботи.

Обсяг **основного тексту** роботи повинен бути в межах від **90** до **100** сторінок. До основного тексту входять:

- *титульний аркуш* (1 сторінка; див. **Додаток А**);
- *завдання студентові на магістерську роботу* (2 сторінки; див. **Додаток Б**);
- *реферат* (1 сторінка; див. **Додаток В**);
- *зміст* (1–2 сторінки; див. **Додаток Г**);
- *перелік умовних позначень, символів, скорочень і термінів* (1 сторінка; див. **Додаток Д**);
- *вступ* (5–7 сторінок; див. **Додаток Е, Додаток Ж**);
- *основна частина* (розділи – 80-90 сторінок; див. **Додаток И**);
- *висновки* (4–5 сторінок; див. **Додаток К**).

Обсяг наступних складових роботи – **списку використаних джерел** та **додатків** не обмежується і залежить від кількості джерел та змісту роботи.

Магістерську роботу друкують комп'ютерним способом з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (297x210 мм) розташуванням у вигляді книги. Робоча площа аркуша, на якому друкується текст роботи, обмежується берегами (полями) таких розмірів: верхній і нижній береги – по 20 мм; лівий – 25 мм; правий – 15 мм. Для встановлення цих параметрів сторінки на «комп'ютерному аркуші» використовуються опції: «Файл → Параметри сторінок → Поля», а для позначення на моніторі меж тексту – опції: «Сервіс → Параметри → Вид → Границі тексту».

Робота оформлюється у вигляді текстового файлу, набраного в редакторі Microsoft Word 6 і вище. Шрифт друку – Times New Roman, кегль (розмір) шрифту – 14 pt (одиниць) для всього тексту у тому числі і нумерації сторінок. Також для усього тексту в опції: «Формат → Абзац → *вкладка* Відступи та інтервали» необхідно

встановити такі параметри: *вирівнювання* – по ширині, *відступ справа* – 0, *відступ зліва* – 0, *інтервал перед* – 0, *інтервал після* – 0, *міжрядковий інтервал* – 1,5 («полуторний»), *відступ першої строки* – 1,25 см. У процесі роботи забороняється застосування табуляції (клавіші **Tab**).

Нумерація аркушів проставляється у верхньому правому куті аркуша арабськими цифрами без додавання до номера аркуша будь-яких інших знаків. На першому аркуші роботи номер не проставляється. Для цього через два «кліка» необхідно увійти у верхній колонтитул і поставити «галочку» √ в опції *«особливий колонтитул для першої сторінки»*. Звертаємо увагу на те, що в деяких нових текстових редакторах (2007-2010 рр.), «за умовчанням», при вставці номера сторінки встановлюється інший шрифт (найчастіше – Kalibri) та його розмір (10 або 12 пунктів). виправити цю ситуацію можна, увійшовши двома кліками у верхній колонтитул, «вручну» *виділити номер сторінки* і на панелі інструментів *встановити* відповідний шрифт – Times New Roman та його розмір – 14».

Заголовки структурних частин магістерської роботи «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ», друкують **напівжирним шрифтом** великими літерами симетрично до тексту, тобто посередині аркушу. Кожен із цих структурних елементів починається з нової сторінки. Щоб у комп'ютерному тексті встановити такий режим, необхідно відкрити опції: «Абзац → *вкладку* Положення на сторінці → та *ставити «галочку»* √ *перед: 3* нової сторінки». Але застерігаємо, що при такому режимі кожний новий рядок розпочнеться з нового аркуша. Щоб цього не сталося, рядки необхідно між собою прив'язати натисненням клавіш **Shift+Enter**. Якщо частина тексту все таки «перекинулася» на наступний аркуш, то для того, щоб «повернути» її назад необхідно відкривати опції: «Абзац → *вкладку* Положення на сторінці → та *прибрати «галочку»* √ *перед: 3* нової сторінки».

Заголовки підрозділів друкують **напівжирним шрифтом** маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається

з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. У кінці номера підрозділу повинна стояти крапка, потім у тому самому рядку йде заголовок підрозділу, наприклад: **«2.3. Третій підрозділ другого розділу»**. Якщо в тексті певна інформаційна вказівка на конкретний підрозділ, то крапку після його номера не ставлять, наприклад: «...ці методи використані у підрозділі 2.3», проте крапка ставиться якщо ми пишемо так: «зазначені положення сформульовані у підрозділі «2.3. Понятійно-термінологічний апарат дослідження».

В чинних на сьогодні правилах (до дисертаційних робіт, на які ми і орієнтуємося) досить заплутаним є питання щодо визначення «відстані» між структурними частинами дослідження. Це, як свідчить досвід, призводить до суцільного «різнобою» в оформленні цих елементів роботи. Найбільш зрозумілою та чіткою, вважаємо, є така «формула»: *відстань між заголовком структурних частин («ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» – вони, нагадуємо, обов’язково розпочинаються з нової сторінки) та текстом має дорівнювати **трьом** **полуторним** (1,5) **інтервалам***, а простіше – **двом** **вільним** **рядкам**. В розділах така ж відстань встановлюється між заголовком «РОЗДІЛУ» та його першим «Підрозділом», перед та після (зверху та знизу) заголовків інших підрозділів, а також перед та після (зверху та знизу) заголовку «Висновки до розділу...». Іншими словами, між усіма зазначеними структурними елементами магістерської роботи повинна бути відстань в три полуторних інтервали або ж два вільних рядка (наочніше див. **Додаток II**).

Заголовки пунктів друкують **напівжирним шрифтом** маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу в підбір до тексту. В кінці заголовка ставиться крапка. Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. У кінці номера повинна стояти крапка, наприклад: **«1.3.2. Другий пункт третього підрозділу першого розділу»**. Правила використання номерів і заголовків пунктів у тексті роботи такі самі, як і у підрозділів. Відстань між текстом підрозділу або попереднього пункту та заголовком пункту також дорівнює **двом** **вільним** **рядкам** (також див.: **Додаток II**).

Враховуючи те, що обсяг підрозділу, як зазначалося, має бути приблизно 15 сторінок, то його доцільно розподілити тільки на пункти. Для запобігання «структурного дроблення» тексту роботи **розподіляти його на пункти й особливо підпункти не рекомендується.**

Звертаємо увагу на те, що всі аркуші, на яких розміщені згадані вище структурні частини магістерської роботи, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їх заголовки, тобто не можна друкувати: «**1. ВСТУП**» або «**РОЗДІЛ 2. ВИСНОВКИ**». Номер розділу ставлять арабськими цифрами після розташованого по середині аркуша слова РОЗДІЛ (наприклад, «**РОЗДІЛ 4**»), після номера крапку не ставлять. Потім з нового рядка теж посередині аркушу друкують заголовок розділу.

4.1.2 Посилання. Особливу увагу при виконанні магістерської роботи слід приділити використанню наукових праць інших авторів. Таке використання можливе лише за умов дотримання авторських прав шляхом належним чином оформлених бібліографічних посилань. Звертаємо увагу на те, що з 2015 року в Україні введені нові вимоги, що базуються на державному стандарті: ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», який з березня 2016 р замінив колишній стандарт ДСТУ ГОСТ 7.1:2006.

Новий стандарт ДСТУ 8302:2015 передбачає три види бібліографічних посилань:

а) внутрішньотекстове бібліографічне посилання – це розміщені безпосередньо в тексті документа посилання, які використовують для зручнішого читання тексту, кращого його сприйняття та заощадження місця у невеликих за обсягом документах;

б) підрядкове бібліографічне посилання – це розміщені в нижній частині сторінки посилання (відмежовані від основного тексту горизонтальною рисою), які використовують за умов, якщо в тексті переобтяжуваний матеріалом та ускладнений для читання;

в) позатекстове бібліографічне посилання – це розміщені за текстом посилання, які використовують переважно у наукових виданнях при наявності їх великої кількості або ж за браком місця для підрядкових посилань.

З вищенаведених бібліографічних посилань, *підрядкові посилання* використовуються на підготовчій стадії, а *внутрішньотекстові* та *позатекстові* – на завершальній.

Внутрішньотекстові посилання «прив'язані до *позатекстових посилань*, які в нашому випадку виступають як **«список використаних джерел»**. Вони робляться у квадратних дужках з позначенням порядкового номера видання за списком використаних джерел. Якщо посилання здійснюється в цілому на джерело чи групу джерел, то в дужках зазначаються лише номери посилань, наприклад, «... у працях С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, М. І. Козюбри та М. М. Марченка [3; 4; 5; 6] зазначається, що...». Коли необхідно посилатися на конкретні сторінки використаних джерел, то слід зазначати і номери посилань, і номери сторінок у джерелах, наприклад, «С. Д. Гусарєв та О. Д. Тихомиров стверджують, що...» [9, с. 86–88; 10, с. 21–27]. Звертаємо увагу, що майже усі паперові джерела обліковуються в сторінках, але є й винятки – не в сторінках, що є типовою помилкою при оформленні списку використаних джерел. В *аркушах* обліковуються *дисертації* та *архівні матеріали*, оскільки текст в них розміщений на одному боці паперу. Тобто в цьому випадку внутрішньотекстове посилання виглядатиме так: «Л. Г. Матвєєва в авторефераті своїй дисертації вказує на...» [37, с. 23], а в самій «дисертації – на...» [38, арк. 36], , «архівні данні свідчать, що...» [128, арк. 57] тощо.

При запозиченні автором магістерської роботи думок інших фахівців він може вчинити це двома способами: 1) за допомогою точної цитати, або 2) передати їх думки без точного цитування. В обох випадках посилання на джерело є обов'язковим.

Перший спосіб використовується, як правило, тоді, коли є потреба посилатися на авторитетні джерела або висловити незгоду з тими чи іншими дискусійними думками. У цьому випадку науковий етикет вимагає правильно відтворювати текст цитати: він обов'язково береться в лапки і наводиться в тій самій граматичній формі, що в джерелі, зі збереженням особливостей авторського тексту. Це стосується також і іномовних джерел, цитати з яких повинні перекладатися на мову написання магістерської роботи (державну). Єдине, що обов'язково подається мовою оригіналу (російська, англійська, німецька, французька тощо) – це бібліографічний опис джерела посилання.

Інший спосіб – непряме цитування (виклад думок інших авторів своїми словами) – використовується тоді, коли цитата є великою за своїм обсягом. Якщо викладені в ній положення не є дискусійними, то можна обмежитись скороченим, але обов'язково точним за змістом викладом авторської думки.

Звертаємо увагу на те, що при використанні цитат необхідно:

– *посилатися в обов'язковому порядку на джерело*, оскільки замовчування фактів використання чужого матеріалу може призвести до плагіату з відповідними наслідками. Посилатися слід на останні видання публікацій; на більш ранні видання, як вже зазначалося, можна посилатися лише в тих випадках, коли в них наявний матеріал, який не включено до останнього видання;

– *знайти «золоту середину»*: цитування не має бути ні надлишковим, ні недостатнім: надлишкове цитування створює враження копіїтивного характеру роботи, а недостатнє – знижує наукову цінність роботи студента.

– *позначити межі точної цитати «лапками»*. Виходячи з того, що в текстовому редакторі існують різні системи позначення лапок: " ", " ", „ „, з метою уніфікації текстів рекомендується усім користуватися **«кутовими»** (типografськими) **лапками** – « », які більш притаманні друкарському тексту.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно дати кілька редакційно-технічних методичних порад.

По-перше, прийнятий в Україні порядок оформлення посилань в квадратних дужках [95, с. 14–27] виглядає (у час високих інформаційних технологій) анахронізмом, оскільки базується на «ручній праці». Досвід показує, що зміна переліку посилань хоча б на один пункт тягне за собою зміну порядкових номерів усього списку використаних джерел. Це безумовно неефективно, адже призводить до втрати дорогоцінного часу. Але поки діють такі «стандарты», цю роботу за допомогою комп'ютера, можна суттєво полегшити. Зокрема для цього, до завершальної стадії оформлення списку використаних джерел, посилання необхідно робити автоматично, за допомогою комп'ютера.

Щоб здійснити це необхідно відкрити опцію *«Посилання»* та натиснути на панелі інструментів кнопку – **AB¹** («Добавить виноску»). Після цього у низу сторінки автоматично з'явиться номер посилання, поряд з яким слід розташувати бібліографічний опис джерела.

В автоматичному режимі посилань наведені вище приклади виглядатимуть у першому випадку так: [³, ⁴, ⁵, ⁶], а в іншому – так: [⁹, с. 86–88; ¹⁰, с. 21–27]. Спеціально звертаємо увагу на те, що виноска робиться до розділового знаку (крапки або коми), а не після, наприклад, правильним буде «... у монографії

М. І. Козюбри [5, с. 86–88].», і **неправильним** – «... у монографії М. І. Козюбри. [5, с. 86–88]».

Посторінкове оформлення виносок для робочого варіанту магістерської роботи – найзручніший і найефективніший спосіб. Він дає змогу суттєво заощадити час, а також постійно мати «перед очима» джерельну базу дослідження.

По-друге, в тексті ініціали автора (авторів) завжди подаються перед прізвищем, наприклад, «С. Д. Гусарев зазначив, що...», а в бібліографічному списку навпаки – «Гусарев С. Д. Юридична деонтологія...». У тексті **не можна** подавати «**Гусарев С. Д.** зазначив, що...», оскільки крапка після літери Д. потребує великої літери, тобто в результаті буде: «**Гусарев С. Д. Зазначив, що...**». До речі, оскільки текстові редактори останніх версій «автоматично» так і «вчиняють», при остаточній редакції тексту на ці місця слід звернути особливу увагу.

По-третє, типовою для наукових досліджень є помилка, коли ініціали «висять» в кінці одного рядка, а прізвища – на початку наступного (як показано вище: **Гусарев С. Д.**). «Боротися» з таким «свавіллям» текстового редактора можна, узявши на озброєння такий спеціальний знак, як **нерозривний пробіл**. Виконується він одночасним натисканням на клавіші **Ctrl+Shift+Space (Пробіл)**. Наявність нерозривного пробілу між знаками можна побачити на екрані, якщо включити опцію «**Недруковані знаки**» натисненням **кнопки ¶** на панелі інструментів: при цьому звичайний пробіл позначається крапкою, а нерозривний – маленьким кружечком у верхньому «надстрочному» індексі – [°] (на комп'ютерному сленги його зазвичай називають «бубликом»). Нерозривні пробіл слід, зокрема, ставити, як зазначалося, між ініціалами, а також для відокремлення скорочених слів «сторінка», «рік», «століття» тощо від наступного або попереднього числового виразу. Наприклад: [9,[°]с.[°]86–88], С.[°]25, 45[°]с., 1925[°]р., 1917–1921[°]pp., XV[°]ст. тощо.

Взагалі рекомендуємо постійно працювати з включеною опцією «Недруковані знаки» **¶**, адже за таким режимом видно усе накопичене на комп'ютерних сторінках «сміття» – зайві пробіли, абзаци, знак табуляції тощо. Наш досвід свідчить, що деякий час такий режим сильно «дратує», але через 3–5 днів постійної роботи очі «звикають» до цих «віртуальних» знаків.

4.1.3. Список використаних джерел. Список використаних джерел – елемент науково-довідникового апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел. Відомості про джерела,

включені до списку, необхідно давати, як позатекстові посилання, відповідно до вимог державного стандарту: ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» з обов'язковим наведенням бібліографічного опису джерела.

Джерела бувають двох видів: *опубліковані* та *неопубліковані (архівні)*, бібліографічні описання яких дещо різняться.

Згідно п. 5.4.4 ДСТУ 8302:2015 позатекстове бібліографічне посилання для *опублікованих джерел* може містити такі елементи:

- *заголовок бібліографічного запису* (ім'я автора або авторів);
- *основну назву документа*;
- *відомості, що належать до назви* (пояснюють і доповнюють її);
- *відомості про відповідальність* (містять інформацію про осіб і/або організації, які брали участь у створенні документа);
- *відомості про повторність видання* (містять інформацію про зміни й особливості цього видання відносно попереднього);
- *вихідні дані* (містять відомості про місце видання (випуску), видавця та рік випуску документа);
- *позначення та порядковий номер тому, номера або випуску*, якщо є посилання на твір або публікації з багатотомного документа;
- *відомості про обсяг* (кількість сторінок) документа (у разі посилання на нього загалом);
- *назву документа* (журналу, збірника, газети тощо), в якому опубліковано об'єкт посилання (наприклад, статтю);
- *відомості про місцезнаходження об'єкта посилання* – номер сторінки в документі (у разі посилання на його частину). Зразки оформлення див. Додаток Л.

Архівні матеріали, зазвичай, використовуються істориками, але оскільки «історія держави та права» вважається історико-правовою наукою, то на таких джерелах можуть базуватися дослідники останньої. Але не тільки – досить часто до послуг архівів вдаються і галузевики, особливо фахівці з кримінального та кримінально-процесуального права, кримінології тощо, які досить активно використовують документи з архівів судів.

Позатекстове бібліографічне посилання таких документів, згідно п. 8.3.1 ДСТУ 8302:2015, містить такі відомості:

- *назву архіву*. Для відомих архівів їх назву наводять, як правило у вигляді аббревіатури (наприклад: ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ; ДА СБ України – Держ. архів Служби безпеки України), але її

розшифрування наводять у списку скорочень, який додають перед текстом роботи (після змісту). Якщо списку скорочень немає, назву архіву подають повністю або скорочують окремі слова та словосполучення (Держархів м. Києва; Держархів м. Запоріжжя; Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя).

- номер архівного фонду (Ф);
- номер опису (Оп.);
- номер справи (одиниці зберігання) за описом (Спр.; Од. зб.);
- місцезнаходження об'єкта посилання (кількість аркушів – Арк.).

Зразки оформлення див. Додаток Л.

Оформленні джерела відповідно до ДСТУ 8302:2015 необхідно розмішувати **в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків джерел**. Алфавітний порядок передбачає наскрізну нумерацію, але спочатку подається література **кирилицею** і тільки після неї – **латиницею**.

У деяких випадках, з дозволу наукового керівника та за погодженням з нормоконтролером, список використаних джерел може оформлюватися у порядку появи (згадування) посилань у тексті магістерської роботи. Але при цьому немає бути повторів одного і того ж видання.

Перелік використаних джерел за появою посилань у тексті можна створити з допомогою комп'ютера таким чином: коли робота з підрядковими (посторінковими) посиланнями завершена необхідно *ставити* курсор → на початок першої посторінкової виноски, *виділити* → усі посторінкові виноски, *натиснути* → праву кнопку мишки і в опціях, що відкрилися, *обрати* → «Перетворити в кінцеву виноску». Створений список використаних джерел необхідно «почистити» від повторів: якщо посилання на джерело повторюється, то його порядковий номер буде один і той самий по усьому тексту – той, що при першій згадці.

Складніше оформити список використаних джерел за алфавітом. Для цього зазначений вище список використаних джерел (кінцеві виноски) → копіюємо і вставляємо **перед** → «Разделитель концевой сноски», або після останнього рядку тексту (висновків) магістерської роботи. Після цього в «ручному» або в автоматичному (якщо така функція сортування в комп'ютер працює) режимах упорядковуємо джерела за абеткою. Коли список використаних джерел остаточно виявиться упорядкованим, у самому тексті в квадратних дужках вставляємо номери джерел, на які є посилання. Тільки після вставки номерів усіх джерел

клавішею **Delete** почергово виділяємо автоматичні посилання та видаляємо їх до останньої.

Ще одне питання, яке надзвичайно «турбує» студентів – це питання про склад та кількість використаних джерел. Слід зазначити, що, з одного боку, визначити заздалегідь скільки джерел повинно бути для належного розкриття теми магістерської роботи, важко. З іншого боку, досвід показує, що якщо цю кількість джерел певним чином не регламентувати, то джерельна база такої роботи буде вкрай малочисельною. Виникає питання: яка ж кількість джерел буде достатньою для розкриття теми магістерської роботи? Відповідь, вважаємо, слід побудувати у «прив'язці» до кандидатської дисертації. Отже, якщо для останньої перелік використаних джерел у середньому 200 найменувань, то для магістерської оптимальним буде – **100**. Рекомендований діапазон ми визначили від **80** до **120**. Але така конкретно визначена кількість джерел не є «догмою», «істиною в останній інстанції», вона може бути і дещо менше, оскільки слабковивчена тема має і малу літературно-джерельну базу.

4.1.4. Оформлення додатків. Додатки містять, як правило, великі за своїм обсягом цифрові, інформативні, наочні матеріали, розміщення яких в самому тексті ускладнювало би сприйняття змісту роботи. До додатків можуть бути включені також: копії договорів чи інших юридичних документів; зразки анкет, використаних при соціопитуванні; акти впровадження в практику (у тому числі в навчальний процес) одержаних наукових результатів, копії публікацій (статей, тез) тощо.

Додатки розташовуються в порядку появи посилань на них у тексті роботи з продовженням нумерації аркушів, причому кожний додаток починається з нового аркуша. Згідно п.7.16.4 ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки» позначаються вони послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер **Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь**, та мають заголовок, надрукований **напівжирним шрифтом** угорі малими літерами з першої великої центровано стосовно тексту аркушу, наприклад, **Додаток А, Додаток Б**. Один додаток позначається як **«Додаток А»**. До цього переліку ми додали ще літеру **З**, яка схожа на цифру **3 (три)**, оскільки в позначенні **«Додаток З»**, не зрозуміло мова йде про літеру, чи цифру. Отже, додатки позначаються послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер **Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь**.

За потреби текст кожного додатка може бути поділений на розділи й підрозділи, які друкуються звичайним шрифтом і нумеруються у межах кожного додатка: перед кожним номером ставлять літеру додатка і крапку, наприклад, Додаток А.2 – другий розділ додатка А; Додаток В.3.1 – підрозділ 3.1 додатка В.

У додатках, як правило, розміщується наочний матеріал. Серед таких матеріалів насамперед ілюстрації та таблиці.

4.1.5. Правила подання ілюстрацій. Ілюстрації (рисунки, графіки, схеми, діаграми, фотознімки), якщо вони не розміщені в додатках, подаються безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше або на наступній сторінці. Ілюстрації можуть мати назву, що вміщує якомога стислішу характеристику зображеного, яку розташовують під ілюстрацією та друкують після її номера малими літерами, крім першої великої, без крапки в кінці. Номер ілюстрації складається з номера розділу та порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Ілюстрації позначають словом «Рис.» і нумерують напівжирним шрифтом послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках, наприклад: «Рис. 4.1. Перший рисунок четвертого розділу».

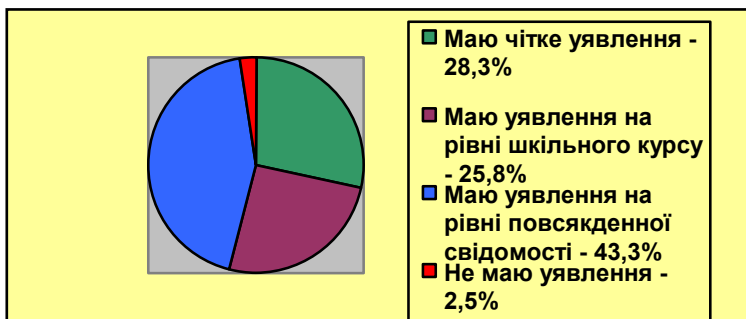

Рис. 4.1. Уявлення респондентів про форму державного правління

На всі ілюстрації мають бути посилання в магістерській роботі. Якщо ілюстрації створені не автором магістерської роботи, то при їх поданні необхідно посилатися на джерело, з якого їх взято.

4.1.6. Правила подання таблиць. За формою таблиця – це вертикально та горизонтально упорядковане розміщення тексту відповідно до деяких заголовків. Таблиця слугує для розміщення як

текстового, так і цифрового матеріалу. У науковому дослідженні вона виконує досить різноманітні функції, що мають як дослідницький, так і формальний характер, зокрема, *ілюстративну* функцію, коли таблиця ілюструє деякий текст, обслуговує його або є рівнозначною тексту; *репрезентаційну*, коли таблиця виступає способом компактного подання матеріалу; *класифікаційну*, коли таблиця виступає формою класифікації, у якій стовпці її є сутнісними характеристиками досліджуваних об'єктів, а рядки – видами об'єктів, і навпаки, і *моделювальну* функцію, коли таблиця на підставі сутнісних характеристик об'єкта виступає як модель, що пояснює цей об'єкт.

Таким чином, таблиця може бути як результатом раціонального оформлення наукової праці, так і продуктом дослідження.

Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. У правому верхньому куті над відповідним заголовком таблиці **напівжирним шрифтом** розміщують напис «Таблиця» із зазначенням її номера. Номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці, між якими ставиться крапка, наприклад: «Таблиця 4.1» (**перша таблиця четвертого розділу**). У наступному рядку, посередині **напівжирним шрифтом** подають назву таблиці.

Таблиця 4.1

Назва таблиці

Заголовок	Заголовки граф		Заголовки граф	
	Підзаголовки граф	Підзаголовки граф	Підзаголовки граф	Підзаголовки граф
1	2	3	4	5
Заголовки рядків				
Заголовки рядків				
Заголовки рядків				

Як видно з наведеного зразка таблиці, заголовки граф пишуть з великої літери, підзаголовки – з малої, якщо вони становлять одне речення із заголовком, і з великої, якщо вони є самостійними. Підзаголовки, що мають самостійне значення, а також заголовки рядків друкують малими літерами, починаючи з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків граф, заголовків рядків крапки не ставлять. Заголовки мають бути максимально точними і простими. У них не повинно бути слів або розмірностей, що повторюються.

Досить обережно слід ставитися також до вертикальної графи «Примітки». Така графа потрібна лише тоді, коли містить дані, що стосуються більшості рядків таблиці.

Таблицю слід розташовувати безпосередньо після тексту, в якому її згадано вперше, на наступній сторінці, а краще в додатках, оскільки в текстовому редакторі вони мають «здібність розриватися». Таблицю, розміри якої більше за формат А4, згортають до розмірів аркуша формату А4, враховують як одну сторінку і розміщують у відповідних місцях після згадування в тексті або додатках. Загальним правилом для усіх використаних в магістерській роботі таблиць є те, що на них мають бути посилання.

При поділі таблиці на частини допускається її головку та (або) боковик замінити, відповідно, номерами граф чи рядків. При цьому слід пронумерувати арабськими цифрами графи та (чи) рядки першої частини таблиці. Слово «Таблиця», номер і назву таблиці вказують над першою частиною таблиці, над іншими частинами, як показано нижче, пишуть слова «Продовження таблиці» із зазначенням її номера.

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4	5
Заголовки рядків				
Заголовки рядків				
Заголовки рядків				

Усі наведені в таблицях дані мають бути достовірними, однорідними і такими, що можуть зіставлятися, в основу їх групування покладають лише суттєві ознаки. Наводити в магістерській роботі треба лише ті таблиці, які неможливо передати звичайним текстом (результати експериментальних спостережень, зіставлення розбіжності, детальні довідкові дані тощо).

4.1.7. Примітки. У роботі допускається використання приміток. Примітки до тексту, в яких вказують довідкові та пояснювальні дані, нумерують послідовно в межах однієї сторінки. Якщо приміток на аркуші декілька, то після слова «Примітки» ставлять двокрапку, наприклад:

Примітки:

1....

2....

Якщо є одна примітка, то її не нумерують, і після слова «Примітка» ставлять крапку.

4.2. Мовностилістичне оформлення магістерської роботи

Оскільки магістерська робота є кваліфікаційною працею, то слід приділити дуже серйозну увагу мові та стилю викладення її матеріалу. Мовностилістичне оформлення роботи найкраще дає змогу судити про загальну культуру її автора. Мова магістерської роботи має бути науковою, тобто характеризуватися точністю вираження змісту, максимальною стислістю, строгою логічністю, запереченням будь-яких «домислень». Мова і стиль кваліфікаційної роботи як частина писемної наукової мови склалася під впливом так званого академічного етикету, сутністю якого є інтерпретація власної та запозичених точок зору з метою обґрунтування наукової істини. Науковий виклад складається головним чином з роздумів, метою яких є аргументація виявлених у результаті дослідження фактів.

Для наукового тексту характерними є завершеність, цілісність і зв'язність. Найважливішим засобом вираження логічних зв'язків тут є спеціальні функціонально-синтаксичні засоби зв'язку, що вказують на:

- **послідовність думки** (*спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже*);
- **заперечення** (*проте, тимчасом як, але, а втім, аж ніяк*);
- **причинно-наслідкові відношення** (*таким чином, тому, завдяки цьому, відповідно до цього, внаслідок цього, крім того, до того ж, оскільки..., то*);
- **перехід від однієї думки до іншої** (*перш ніж перейти до..., звернімося до..., розглянемо, зупинимося на..., розглянувши..., перейдемо до..., необхідно зупинитися на..., необхідно розглянути...*);
- **результат, висновок** (*отже; таким чином; на завершення зазначимо, що...; вищенаведене дає змогу зробити висновок, що...; підсумовуючи слід констатувати, що...*).

Засобами логічного зв'язку можуть виступати займенники: *цей, той, такий*. Вони не тільки конкретизують предмет, але й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання (наприклад, «Ці дані служать достатньою підставою для висновку...»). Займенники «щось, дещо, що-небудь» через неконкретність їхнього значення в тексті кваліфікаційної роботи використовувати не рекомендується.

Обов'язковою вимогою об'єктивності викладу матеріалу є вказівка на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу. У тексті цю умову можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень (*на нашу думку..., на думку..., за даними...*).

Діловий і конкретний характер опису явищ, які вивчаються, фактів і процесів майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки. Норми наукової комунікації суворо регламентують характер викладу наукової інформації, вимагаючи відмови від вираження своєї точки зору в чистому вигляді. Виклад зазвичай ведеться від третьої особи, бо увага зосереджена на змісті та логічній послідовності повідомлення, а не на суб'єкті. Оскільки авторське «я», як вже зазначалося, ніби відступає на другий план, то використовують такі форми викладу, як: *на нашу думку, нами доведено, наше бачення, автор вважає*.

Якостями, які визначають культуру наукової мови, як зазначалося вище, є точність, ясність і стислість. Багатослів'я, або мовна надмірність найчастіше виявляється у вживанні зайвих слів. До мовної надмірності слід віднести й уживання без потреби іншомовних слів, які дублюють українські й тим самим не виправдано ускладнюють вислів. Інший різновид багатослів'я – *тавтологія*, тобто повторення одного і того самого іншими словами, і цього треба уникати при написанні магістерської роботи.

З метою спрощення оформлення текстів **не рекомендується** використовувати так звані «довгі тире» (—). В науковому середовищі України прийнято використати замість цього тире так зване «коротке тире» (–) для чого необхідно застосовувати клавіші: **Ctrl+Num-.** Поширеною помилкою є написання дефісу замість тире (-). Нагадуємо, що *defic* використовується лише у деяких випадках: в **складних словах** («конституційно-правові», кримінально-правові тощо), прислівниках з приставкою **по-** (по-перше, по-друге тощо), складних займенниках з компонентами **будь-** (будь-який, хто-небудь тощо).

Текстовий матеріал бажано пропустити через автоматичну перевірку орфографії. Окрім того, звертаємо увагу на деякі типові «негаразди» в україномовних юридичних текстах. Зокрема, слід розрізняти терміни «зумовлений» (рос. обусловленный) і «обумовлений» (рос. оговоренный). У нормативах української мови дозволяються лише звороти «відповідно до» та «згідно з» і ненормативною буде конструкція «відповідно (або згідно) законодавству».

Дуже часто в наукових дослідженнях, написаних українською мовою, використовуються «русизми». Нижче наведені найбільш поширені з них та їх правильне написання.

«русизми»	правильно
приймати участь	— брати участь
вірне рішення	— правильне рішення
у повній мірі	— повною мірою,
довгий час	— тривалий час
на протязі	— протягом, упродовж
на наш погляд	— на нашу думку
потім	— згодом
відноситися	— ставитися
сумісний	— спільний
дозволяє	— дає змогу

Докладніше про випадки правильного використання української термінології див.: Волощак М. Довідник з українського слововживання (<http://nepravylno-pravylny.wikidot.com/all>)

Особливу увагу звернемо на те, що в юридичних текстах слід розрізняти значення таких схожих за змістом слів, як «строк і термін», «виключний і винятковий», «військовий» і «воєнний».

Строк слід розуміти як *певний період у часі, зі сплином якого пов'язана дія чи подія, котра має юридичне значення*. Строк визначають роками, місяцями, тижнями, днями або годинами. Виходячи з цього, правильно буде писати: *дводенний строк, обирати строком на два роки, переобрати на другий строк, у разі закінчення строку повноважень, найкоротший строк, позбавлення волі на певний строк, протягом встановленого строку, строком на чотири роки, строк служби*. **Термін** – це *певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення*. Термін визначають календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати, наприклад, *термін початку використання, крайній термін, у визначений термін, термін платежу*.

Стосовно «**виключно і винятково**» слід зазначити, що слово «виключно» – це штучно створений прислівник, який використовується не зовсім вдало для позначення високої міри ознаки. Як стверджують філологи, для цього є більш підходящі слова: *винятково, дуже, надзвичайно*. З огляду на це такі

неправильні словосполучення, як *виключні* обставини, слухали *виключно* уважно, *виключно* ввічливий, *виключно* сумлінна слід викласти правильно так: *виняткові* обставини, слухали *винятково* уважно, *дуже* ввічливий, *надзвичайно* сумлінна. Замість слова «виключно» рекомендується вживати слова *тільки, лише*. Звертаємо увагу на те, що в перших законодавчих актах незалежної України, які не дуже якісно перекладалися з російської мови, вживання слова «виключно» у сенсі «винятково» було досить поширеним. Деякі подібні випадки його використання можуть мати місце і сьогодні. Якщо таке трапляється, то офіційний (закріплений в законодавстві) термін «виключно (ий)» не можна замінити на «винятково», це можна робити тільки в авторському викладі матеріалу.

Слова **військовий** і **воєнний** також не означають одне й те саме. Прикметник *військовий* позначає те, що стосується *війська*: *військова* служба, *військовий* суд, *військова* частина тощо. Але те, що походить від слова *війна*, українською мовою – *воєнний*: *воєнна* перемога, *воєнна* поразка, *воєнний* час тощо.

Також звертаємо увагу на правильність написання в родовому відмінку: «акта» (юридичного документа) і «акту» (певної дії); «терміна» (поняття) і «терміну» (межі у часі), таких схожих слів, як «недоторканність» (юрід. статус) і «недоторканість» (цнотливість), «положення» (теоретичне, фундаментальне положення) і «становище» (соціально-економічне становище), «поділ» (рос. «разделение») і «розподіл» (рос. «распределение»), «змістовний» (рос. «содержательный») та «змістовий» (рос. «смысловой»), «існуюча» (рос. «существующая») і «наявна» (рос. «имеющаяся») тощо.

У наукових дослідженнях часто трапляються *скорочення*. Це частина слова, або усічене ціле слово. Такий скорочений запис слів і словосполучень використовується для зменшення обсягу тексту з метою дати максимум інформації. Для утворення таких слів використовуються три основних способи:

- 1) залишається тільки перша (початкова) літера слова (рік – **р.**);
- 2) залишається частина слова, відкидається закінчення та суфікс (рисунок – **рис.**);
- 3) пропускається кілька літер у середині слова, замість яких ставиться дефіс (університет – **ун-т**).

Звертаємо увагу на те, що скорочене слово повинно закінчуватися на приголосний, окрім «й».

Наведемо кілька загальноприйнятих умовних скорочень, що використовуються:

а) *після перерахування* (**і т. ін.** – і таке інше, **і т.д.** – і так далі, **і т.п.** – і тому подібне);

б) *при посиляннях* (**див.** – дивись, **пор.** – порівняй);

в) *при позначенні цифрами століть і років* (**ст.** – століття, **р.** – рік, **рр.** – роки).

Існують також такі загальноприйняті скорочення: **т.** – том, **н.ст.** – новий стиль, **ст.ст.** – старий стиль, **н.е.** – наша ера, **д.н.е.** – до нашої ери, **м.** – місто, **обл.** – область, **гр.** – громадянин, **с.** – сторінки, **акад.** – академік, **доц.** – доцент, **проф.** – професор, **д.ю.н.** – доктор юридичних наук, **к.ю.н.** – кандидат юридичних наук.

Слова «**та інші**», «**і таке інше**» всередині речення не скорочують. Не допускається скорочення таких слів як «**так званий**» (т.з.), «**наприклад**» (напр.), «**діаметр**» (діам.) тощо.

У наукових дослідженнях гуманітарного напрямку, до яких відносяться й юридичні дослідження, використовується, як правило, цифрова та словесно-цифрова форма запису інформації.

Найбільш поширеними правилами запису *кількісних числівників* є такі. Прості кількісні числівники, якщо при них *немає одиниць виміру*, пишуться словами. Наприклад, **п'яти законів** (**не: 5 законів**), **в чотирьох указах** (**не: в 4 указах**).

Складні кількісні числівники пишуться цифрами, *за винятком тих*, якими починається абзац (*такі числівники пишуться словами*). Числа зі скороченим позначенням одиниць виміру пишуться цифрами. Наприклад, **8 м, 25 см**. Після скорочень «м», «см» крапка не ставиться.

При перерахуванні однорідних чисел (величин і відношень) скорочена назва одиниці виміру ставиться тільки після останньої цифри. Наприклад, **5, 7 та 9 кг**. Кількісні числівники при записі їх арабськими цифрами не мають на письмі відмінкових закінчень, якщо вони супроводжуються іменниками. Наприклад, **на 90 аркушах** (**не: на 90-ти аркушах**).

При написанні порядкових числівників треба дотримуватися таких правил: прості та складні порядкові числівники пишуться словами, наприклад, **четвертий, тридцять п'ятий, двісті сьомий**. Винятком є випадки, коли написання порядкового номера зумовлено традицією, наприклад, **3-й Український фронт**.

Порядкові числівники, позначені арабськими цифрами, мають відмінкові закінчення. При записі після риски (дефісу) пишуть:

а) *одну останню літеру*, якщо вони закінчуються на *голосний* (крім «о» та «у») або на *приголосний* звук. Наприклад, четверта декада – **4-а** декада (**не: 4-та**), п'ятнадцятий день – **15-й** день (**не: 15-ий**), **двадцятих** років – 20-х років (**не: 20-их**) тощо;

б) *дві останні літери*, якщо закінчуються на *приголосний* та *голосний* «о» чи «у». Наприклад, п'ятого курсу – **5-го** курсу (**не: 5-о або 5-ого**), у четвертому рядку – у **4-му** рядку (**не: 4-у або 4-ому**).

При перерахуванні кількох порядкових числівників відмінкове закінчення ставиться тільки один раз. Наприклад, товари 1 та 2-го сорту. Після порядкових числівників, позначених арабськими цифрами, якщо вони стоять після іменника, якого стосуються, відмінкові закінчення не ставляться. Наприклад, у розділі 2, на рис. 5. Так само без відмінкових закінчень записуються порядкові числівники римськими цифрами для позначення порядкових номерів століть (віків), кварталів, томів видань. Наприклад, XIX століття (**не: XIX-е століття**).

4.3. Завершальний етап магістерської роботи

4.3.1. Верифікація одержаних в роботі наукових результатів. Після літературної правки всієї роботи, щоб упевнитися в її остаточній готовності, необхідно здійснити верифікацію (самоперевірку) одержаних результатів, відповідаючи на такі запитання:

- чи розкриває план тему магістерського дослідження;
- чи відображає мета дослідження специфіку об'єкта та предмета дослідження;
- чи відповідає зміст роботи плану магістерської роботи;
- чи відображає зміст розділів (підрозділів) реальну проблемну ситуацію, стан об'єкта дослідження;
- чи є системним виклад матеріалу, чи не повторюються одні й ті самі положення;
- чи виявив автор самостійність у процесі дослідження, чи не містить воно копілятивного або плагіативного матеріалу;
- чи зроблено глибокий і всебічний аналіз чинних нормативних документів, нової спеціальної літератури (останні 10 років) з теми дослідження;

– чи використовувалась переважно спеціальна наукова, а не навчальна література;

– чи глибоко висвітлено стан практики, вдало поєднано результати останньої з теорію;

– чи відповідає кінцевий результат меті дослідження, а висновки – поставленим завданням;

– чи наведено бібліографічний опис літератури з дотриманням вимог державного стандарту (8302 : 2015);

– чи складені самостійно наведені в роботі таблиці, діаграми, схеми, або ж запозичені з підручника, навчального посібника, монографії або наукової статті;

– чи відповідають обсяг та оформлення роботи відповідним вимогам;

– чи виконана робота охайно без граматичних і стилістичних помилок.

4.3.2. Попереднє обговорення магістерської роботи на кафедрі (передзахист). За наявності позитивних відповідей на поставлені запитання, згоди наукового керівника з тим, що проведене студентом дослідження в цілому завершене, *не зброшурований* (можливий варіант – тільки на «пружинці») паперовий варіант магістерської роботи подається для попереднього обговорення (передзахисту) на кафедрі. Якщо в ході «передзахисту» були виявлені певні недоліки, то після їх усунення перероблений паперовий варіант роботи у такому ж вигляді (не зброшурований) подається на **нормоконтроль**.

4.3.3 «Нормоконтроль». На відмінну від наукового керівника та кафедри, які насамперед визначають (перевіряють) змістовні якості магістерської роботи, **нормоконтролер** перевіряє відповідність роботи формальним вимогам, що пред'являються до такого роду випускних робіт. Зокрема він контролює правильність оформлення «пакета» документів (витягу з наказу про затвердження теми, завдання студентів на магістерську роботу, реферату, витягів з протоколів засідання кафедри тощо), необхідного для прийняття магістерської роботи до захисту. При цьому особлива увага звертається насамперед на те, щоб указана на титульному аркуші назва роботи чітко відповідала тому, як вона сформульована в наказі по університету та інших супроводжувальних документів. Це

дуже серйозне питання, адже на завершальній стадії жодні зміни теми не допускаються. Окрім цього нормоконтролер перевіряє наявність усіх необхідних структурних елементів роботи (особливо це стосується вступу), правильність редакційно-технічного оформлення магістерської роботи, її відповідність установленим вимогам.

Звертаємо увагу на практичну процедуру «отримання підпису» нормоконтролера. Якщо нормоконтролер «знайшов» певні недоліки, то їх необхідно усунути і як свідectво того повторно показати йому «чистовик» та «чернетку» аркушів із зауваженнями. Упевнившись, що зауваження враховані, нормоконтролер дає згоду на палітурування. Палітурування здійснюється обов'язково в твердій (коленкор) обкладинці, оскільки магістерські роботи, як і інші випускні роботи, після їх захисту зберігаються в архіві або бібліотеці навчального закладу певний, встановленими відповідними нормативами, час.

Після палітурування студент знов подає роботу до нормоконтролера – для підпису; іншими словами магістерська робота *підписується нормоконтролером тільки в переплетеному вигляді*. Звернемо увагу також на тому, що «взаємовідносини» між студентом і нормоконтролером є найбільш тривалими, а в деяких випадках, коли автор роботи слабо знає формальні вимоги до магістерських робіт, і досить «проблемними». Щоб попередити таку проблемну ситуацію необхідно уважно прочитати і засвоїти пропонувані методичні рекомендації та консультуватись із нормоконтролером, який «працює» ще на попередньої стадії – за кілька місяців (2–3) до завершення магістерської роботи. Своєчасне консультування з нормоконтролером унеможливить появу величезних черг, які традиційно створюються перед його «дверима» на етапі подачі магістерської роботи до захисту.

4.3.4. Допуск до захисту. Після «отримання підпису» нормоконтролера магістерська робота – її переплетений примірник та ідентична його електронна копія на CD диску – передається для реєстрації на кафедрі. Інший екземпляр, ідентичний за змістом першому, але зброшурований за бажанням, як правило, на «пружинці», студент виготовлює для себе – для підготовки до захисту.

Разом з подачею остаточного варіанту магістерської роботи на кафедру подається також і *відгук наукового керівника*, який включає

в себе: обґрунтування актуальності теми, логічності і структури викладення матеріалу, якості огляду літератури, обґрунтованості вибору методів дослідження, коректності цитувань і посилань на наведені в тексті цитати інших авторів, якості емпіричного матеріалу, ретельності його обробки, коректності формулювання висновків, їх відповідності меті та завданням роботи, якості оформлення роботи, публічності апробації основних її положень.

Якщо його відгук позитивний – робота передається на рецензування. До рецензування магістерських робіт можуть залучатись викладачі профільних кафедр університету, науково-педагогічні працівники інших навчальних закладів, фахівці-практики у сфері, яка пов'язана із темою роботи тощо.

Результатом проведеного рецензентом аналізу магістерської роботи має стати написання ним рецензії. Форма написання рецензії довільна, однак рекомендується звернути увагу на такі моменти:

- позиція рецензента щодо актуальності обраної студентом теми;

- оцінка рецензентом визначених студентом предмета, меж, мети та завдань дослідження, запропонованого ним плану (змісту) магістерської роботи;

- оцінка конкретної особистої участі автора в одержанні результатів, викладених у магістерській роботі; ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у роботі; теоретико-прикладної значущість отриманих результатів дослідження і рекомендацій з подальшого їх використання;

- оцінка структури роботи, мови, стилю викладу наукового матеріалу;

- висновок рецензента щодо наявності в магістерській роботі позитивних моментів; узагальнений виклад таких переваг;

- висновок рецензента щодо наявності в магістерській роботі недоліків, виклад недоліків у систематизованому вигляді з відповідними конкретними прикладами.

Недоліки, виявлені рецензентом при вивченні магістерської роботи, за своїм характером та змістом можуть розглядатись як: *недоліки теоретичного характеру* – неповнота розгляду окремих питань, суперечливість позицій автора, відсутність власних висновків та пропозицій тощо; *недоліки спеціально-юридичного характеру* – розгляд студентом нормативних актів чи окремих їх

положень, що втратили чинність, незнання нового законодавства; недостатнє орієнтування у тенденціях сучасної юридичної практики тощо; *недоліки техніко-юридичного характеру* – неповне чи неточне наведення у магістерській роботі назв та окремих положень нормативних актів, неточний їх переклад, неправильне посилання на джерела їх опублікування тощо; *недоліки редакційного характеру* – неправильні чи неточні посилання на літературні джерела, орфографічні та пунктуаційні помилки.

Наприкінці рецензії міститься остаточний висновок рецензента щодо ступеня відповідності магістерської роботи тим вимогам, які ставляться до такого виду робіт в університеті та вказується попередня загальна оцінка магістерської роботи за національною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Рецензія має бути обсягом **не менше однієї сторінки** (рекомендується **одна – дві сторінки через один інтервал**), з обов'язковим зазначенням дати її написання та особистим підписом рецензента, посвідченим печаткою установи (відділу кадрів, інституту, факультету тощо), де останній працює.

За наявності позитивного відгуку наукового керівника і позитивної рецензії, кафедра приймає рішення про допуск магістерської роботи до захисту і передає «перший примірник» роботи з усіма «супроводжувальними» документами в екзаменаційну комісію.

5. ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Відповідальною справою, що істотно може вплинути на остаточну оцінку магістерської роботи є підготовка до її публічного захисту.

5.1. Підготовка до захисту магістерської роботи

Підготовка до захисту складається з кількох етапів, першим з яких є **підготовка тексту усного повідомлення**. Наявність написаного тексту – це необхідність, продиктована суворим регламентом захисту магістерської роботи.

Структурно текст усного повідомлення має містити три логічно взаємопов'язаних частини, кожна з яких є самостійним смисловим блоком. У першій – **вступній частині** – називають тему роботи, коротко обґрунтовують її вибір, визначають об'єкт, предмет, мету, конкретні завдання та методи дослідження. **Середня**, найбільша за обсягом, частина присвячена результатам виконання цих завдань. У **заклучній частині** подають загальні висновки і практичні рекомендації. Запропонована структура є загальною схемою. Вона може бути конкретизована, змінена залежно від особливостей і змісту роботи.

У виступі мають бути чітко позначені початок і кінець повідомлення і прозвучати подяка присутнім за увагу. Загальний обсяг тексту усного повідомлення має бути в межах трьох сторінок, надрукованих через півтора міжрядкових інтервали.

До тексту виступу можна підготувати ілюстрації (схеми, графіки тощо) і таблиці на **демонстраційних плакатах** чи **відеопрезентаціях**. Вони мають допомогти успішно викласти мету дослідження, його методику й основні результати. Якщо студент вирішив використати такі матеріали, йому слід обов'язково включити до тексту повідомлення посилання на них.

Оскільки текст виступу сприйматиметься на слух, його слід критично оцінити й максимально наблизити до усного мовлення. Для цього потрібно внести такі поправки:

- а) довгі речення по можливості замінити короткими;
- б) у «ключових позиціях» тексту ввести звертання до слухачів, покликані активізувати їх увагу, наприклад, «як ви знаєте...», «дозвольте звернути вашу увагу ... » тощо;
- в) виразити словами смислові зв'язки між частинами доповіді, наприклад: «Далі перейдемо до розгляду...», «Наступна проблема...», «І ще одне: ...»;
- д) замінити дієприслівники та дієприкметникові звороти окремими реченнями з дієслівними формами.

Коли доповідь готова, слід позначити в тексті паузи й ті місця тексту, які необхідно переказувати своїми словами. Після цього текст доповіді слід кілька разів **прочитати вголос**. З одного боку, це дасть змогу ще раз критично оцінити його і точно визначити, скільки часу займатиме повідомлення, а з іншого – психологічно підготуватися до виступу. Корисно провести своєрідну репетицію доповіді у присутності друзів або записати своє повідомлення на диктофон. Не варто відкладати це на останній день. Слід завершити цю роботу за день – два до захисту і зробити перерву для того, щоб повідомлення остаточно залишилось у пам'яті, викристалізувалось.

Успішний виступ залежить не тільки від наявності добре продуманого тексту чи того, як добре студент знає текст, а й від того, як його прочитано, від манери триматися, характеру відповідей на запитання членів екзаменаційної комісії та присутніх. Під час захисту слід говорити ясно, спокійно, впевнено, граматично правильно, виразно, дотримуючись літературної мови. Студент, який поспішає, «ковтаючи» закінчення, або говорить тихо й нерозбірливо, справляє погане враження. Не краще враження залишає й той, хто не може відірватися від тексту й через це не бачить слухачів, не відчуває їх реакції.

Відповіді на запитання мають бути короткими і по суті. Перш ніж відповідати, слід уважно вислухати запитання. Якщо воно незрозуміле, потрібно попросити уточнити його.

Кількість і характер запитань на захисті магістерської роботи значною мірою залежать від успішності виступу. Як правило, велика кількість запитань виникає у членів комісії тоді, коли з доповіді не зрозуміло, що повинен був зробити автор або що він зробив. Таким чином, підготувавши добре структуроване, ґрунтовне повідомлення, студент зменшує кількість можливих запитань.

При підготовці до захисту слід урахувувати, що коло запитань, які можуть поставити члени комісії, може бути ширшим за тему магістерської роботи, адже на захисті з'ясовується не тільки рівень орієнтації в темі дослідження, а й рівень загальної підготовки зі спеціальності. Отже, готуючись до захисту, не тільки корисно, а й необхідно повторити за підручниками і конспектами матеріал усього курсу, насамперед загальні теоретичні питання.

5.2. Публічний захист та оцінювання магістерської роботи

Захист магістерської роботи відбувається публічно на засіданні екзаменаційної комісії у встановлений термін, за відповідним графіком.

Захист магістерської роботи проходить, зазвичай, за такою **процедурою**:

- виступ студента, під час якого він викладає мотиви вибору теми, мету роботи, її основний зміст, загальні висновки;
- запитання студенту з боку членів комісії, інших присутніх на захисті осіб та відповіді на запитання;
- виступ наукового керівника або заслуховування його відгуку;
- виступ рецензента або заслуховування його рецензії;
- виступ інших осіб, що побажали висловитися по суті питання;
- заключне слово студента.

Після розгляду всіх передбачених графіком магістерських робіт члени екзаменаційної комісії обговорюють результати захисту та більшістю голосів визначають оцінку кожної магістерської роботи, враховуючи наступні критерії.

Оцінка **«відмінно»** виставляється в тому разі, якщо обрана тема актуальна, зміст відповідає темі дослідження, робота містить добре продуману й правильно оформлену програму дослідження, ґрунтовний, критичний аналіз наукової літератури з відповідної проблеми, теоретичний матеріал органічно поєднаний з практичним, судження студента є самостійними та відзначаються оригінальністю, робота грамотно написана, правильно редакційно-технічно оформлена, одержані результати апробовані (як правило, **не менше однієї статті та двох тез доповідей на науково-практичних заходах**), при публічному захисті автор демонструє вільне володіння матеріалом, повно й усвідомлено відповідає на запитання, показує вміння відстоювати свою точку зору.

Оцінка **«добре»** ставиться за наявності незначних недоліків – недостатньо точних висновків, поодиноких випадків порушення логіки викладу, вимог стилю, перевантаженості цитатами, огріх в оформленні, невеликих мовних помилок, апробації лише на двох науково-практичних заходах (як правило, **одна стаття і одні тези або двос тез**).

Оцінка **«задовільно»** виставляється за наявності значних недоліків – неправильно визначено методи дослідження, тему проаналізовано поверхово, відсутній критичний аналіз наукової літератури з відповідної проблеми, теоретичний матеріал не завжди органічно поєднаний з практичним, не дотримано певних вимог до оформлення роботи, наявна значна кількість мовних помилок, апробована лише на одному науково-практичному заході (як правило, **одні тези**).

Оцінка **«незадовільно»** ставиться, якщо магістерська робота не задовольняє зазначеним вимогам, наприклад, її зміст не відповідає назві роботи, написана вона на основі лише двох-трьох підручників (навчальних посібників) чи того гірше – «запозичена» з Інтернету, відсутня необхідна емпірична база, не використані відповідні правової джерела, наявні грубі порушення вимог до оформлення роботи, велика кількість мовних помилок, одержані результати публічно не апробовані.

Окрім національної (чотирьохбальної) шкали оцінювання, зазвичай, використовується європейська (стобальна) шкала ECTS. Необхідні для визначення за нею відповідних оцінок (A, B, C, D, E, FX, F) бали розраховуються за окремо затвердженою методикою.

Після визначення комісією оцінок до зали запрошують студентів, що захищалися, та всіх охочих і голова ЕК оголошує оцінку кожної магістерської роботи та її автора. При цьому екзаменаційна комісія може відзначити магістерські роботи, які мають особливу теоретичну або практичну значущість, рекомендувати деякі з них до впровадження в навчальний процес (або в практичну юридичну діяльність), а у виняткових випадках – до опублікування.

Студент, магістерська робота якого оцінена екзаменаційною комісією **«незадовільно»**, **відраховується з університету** та йому видається академічна довідка. Усі випадки, пов'язані з неподанням до захисту магістерської роботи своєчасно з поважних причин, її повторним захистом у зв'язку з отриманням незадовільної оцінки, інші подібні випадки регулюються за прийнятими в університеті правилами.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Воротіна Л. І., Воротін В. Є., Харчук Т. В. Магістерська робота : методика написання та захисту : посіб. для освіт.-кваліфікац. рівня повн. вищ. освіти «магістр» / за заг. ред. З. І. Тимошенко; Європ. ун-т. К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 82 с.

2. ДСТУ 2394-94 Інформація та документація. Комплектування фонду, бібліографічний опис, аналіз документів. Терміни та визначення. Чинний від 01.01.1995. Київ: Держстандарт України, 1994. 88 с.

3. ДСТУ 3008-95 «Структура і правила оформлення. Документація. Звіти у сфері науки і техніки»: URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/standarts/DSTU_3008-95.pdf (дата звернення: 11.05.2017).

4. ДСТУ 3582-97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила». URL:http://www.library.gov.ua/images/files/5_DSTU_3582-97.pdf (дата звернення: 20.05.2017).

5. ДСТУ 5034:2008 Інформація і документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. Київ: Держспоживстандарт України, 2009. 38 с.

6. ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ. 2015. 16 с. URL: <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf> (дата звернення 20.05.2017).

7. Кельман М. С. Методичні рекомендації щодо виконання магістерських робіт : методичний посібник для вищих навчальних закладів. Львів : Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. 76 с.

8. Ківалова Т. С., Короткий Т. Р., Польовий М. А. Кваліфікаційна робота юриста : методика написання та захисту. К. : Фенікс, 2011. 362 с.

9. Методичні рекомендації щодо виконання магістерських робіт : для студентів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки магістра з напряму підготовки 0601 - Право за спеціальністю 8. 060101 - Правознавство / Білоусов Ю. В. та ін. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2011. 38 с.

10. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII : станом на 16.04.2017 р. URL: : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.05.2017).

11. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 : станом на 11.02.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2017).

12. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII : станом на 01.01.2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 20.05.2017).

13. Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 01 червня 2006 р. № 422 : станом на 01.01.2016 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1197-06> (дата звернення: 20.05.2017).

14. Положення про організацію освітнього процесу в Запорізькому національному технічному університеті від 31 серпня 2015 р. URL: <http://www.zntu.edu.ua/normativna-baza-navchalnogo-procesu> (дата звернення: 20.05.2017).

Додаткова

15. Білоусова Т. П., Маркітантов Ю. О. Основи наукових досліджень : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2004. 120 с.

16. Дідик М. М., Горбатенко І. Ю. Основи наукових досліджень у криміналістиці : підруч. для вищих навч. закл. МВС України / Національний ун-т внутр. справ; Херсонський юридичний ін-т. Херсон : ВАТ «Херсонська міська друкарня», 2003. 214 с.

17. Кравченко С. О. Удосконалення механізму планування наукових досліджень у державних організаціях і установах : автореф. дис... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Українська академія держ. управління при Президентові України. Київ, 2003. 20 с.

18. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник для вищих навч. закл. Київ : Кондор, 2006. 206 с.

19. Лень В. В., Школа С. М. Магістерська робота: методика написання, правила оформлення і порядок захисту : наук.-метод. рек. для слухачів магістратури. Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2006. 28 с.

20. Падалка Г. М. Магістерська робота : проблеми науково-педагогічного керівництва. *Вісник Київського міжнародного університету. Сер.: Педагогічні науки*. Київ, 2004. Вип. 4. С.195–202.

21. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2-х т. Т. 2. Логика правового исследования (Как написать диссертацию). Москва : ЗАО Юстицинформ, 2004. 560 с.

22 Шейко В. М. Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. Київ : Знання, 2004. 307 с.

23. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня. Методичні поради / Автор-упорядник Л.А. Пономаренко, д.техн. н., проф. 4-те вид. виправл. і доп. Київ : Вид-во «Толока», 2010. 80 с.

24. Якубовський О. П. Магістерська робота в галузі знань «Державне управління». Вимоги до підготовки, оформлення та порядку захисту: навч.-метод. посібник. 2-ге вид, доп. Одеса : Видавництво ОРІДУ НАДУ, 2007. 124 с.

7. ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок титульного аркушу

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

Юридичний факультет

Кафедра конституційного, адміністративного та трудового права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти магістр права

на тему: «Ефективність сучасного українського законодавства»

Виконав: студент 6 курсу, групи Ю-112м,
спеціальності: 8.03040101

«Правознавство»
Калиниченко О.В.

Форма № 25 ЗНТУ
не передбачає
підпис

Керівник: Бостан С. К.

Рецензент: Єрмоленко Д. О.

Нормоконтролер

Ткалич А. М.

Підпис
нормоконтролера

Запоріжжя – 20__ року

Додаток Б
Зразок індивідуального завдання

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет

Інститут управління та права

Кафедра конституційного, адміністративного та трудового права

Освітньо-професійний рівень: магістр

Галузь знань: 08 – «Право»

Спеціальність: 081 – «Право»

Інтервал – 1 або ж через
опцію: «абзац, точно»
встановити необхідний

Завдання має бути
не більше 2 сторінок!!!
п.1-5 – на першій сторінці;
п.6,7 і календарний план –
на другій

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри

Максакова Р. М.

«__» 20__ р.

ЗАВДАННЯ

на магістерську роботу студенту гр. Ю-112м

КАЛИНИЧЕНКУ Олексію Валерійовичу

- Тема магістерської роботи:** «Ефективність сучасного українського законодавства» та **науковий керівник роботи** Бостан Сергій Костянтинович, доктор юридичних наук, професор **затверджені** наказом вищого навчального закладу від «__» _____ 20__ року № ____.
- Строк подання студентом роботи:** «__» _____ 20__ року
- Вихідні дані до роботи:** метою роботи є узагальнення теоретичних знань про законодавство і визначення на цій основі шляхів підвищення рівня його ефективності. Об'єкт дослідження – якісні властивості законодавства як основної форми сучасного права. Предмет дослідження – ефективність сучасного українського законодавства.
- Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):** проаналізувати підходи до розуміння поняття «законодавство»; дослідити проблеми понятійного визначення «ефективності законодавства»; визначити критерії оцінювання рівня ефективності законодавства та розкрити методiku його вимірювання; розкрити причини та умови неефективної дії законодавства в Україні; узагальнити вироблені в ході дослідження основні теоретичні положення, внести відповідні пропозиції
- Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) – додатків 3**

6. Консультанти розділів роботи

Консультант, а не науковий керівник

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
Розділ 1		1234567	1234567
Розділ 2			
Розділ 3			

7. Дата видачі завдання «__» _____ 20__ року

Науковий керівник, запис - ручкою

Календарний план підготовки роботи

№ з/п	Етапи роботи	Термін виконання	
		Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми та її затвердження		
2	Підбір літератури та складання бібліографії		
3	Опрацювання літературних джерел та визначення основних напрямків дослідження		
4	Збирання фактологічного матеріалу та його опрацювання		
5	Підготовка основних елементів вступу		
6	Підготовка розділу 1		
7	Підготовка розділу 2		
8	Підготовка розділу 3		
9	Узагальнення одержаних результатів та формулювання загальних висновків		
10	Редакційно-технічне та мовностилістичне оформлення роботи		
11	Попередній захист роботи на кафедрі		
12	Одержання письмово відзиву наукового керівника		
13	Проходження нормоконтролю		
14	Подання остаточного варіанта роботи на кафедру		
15	Одержання рецензії фахівця на роботу та допуск її до захисту		
16	Захист роботи в екзаменаційній комісії		

Студент _____ Калиниченко О. В.

Керівник роботи _____ Бостан С. К.

Підпис

Додаток В
Зразок реферату магістерської роботи

не більше 1 сторінки!!!

РЕФЕРАТ

Інтервал – 1 або ж через
опцію: «абзац, точно»
встановити необхідний

Магістерська робота: 115 с., 96 джерел, 3 додатка, 1 рис., 1 табл.

Об'єкт дослідження – якісні властивості законодавства як основної форми сучасного права.

Предмет дослідження – ефективність сучасного українського законодавства.

Мета дослідження – узагальнити теоретичні знання про законодавство як основної форми сучасного права і на цій основі розкрити проблеми реалізації національного законодавства та визначити шляхи підвищення рівня його ефективності

Методи дослідження: діалектичний метод, аналіз та синтез, індукція та дедуція, системний, структурний та функціональний, формально-догматичний та порівняльно-правовий, соціологічного опитування, статистичний.

Новизна дослідження: магістерська робота є узагальненням теоретико-правовим дослідженням, в якому розкрито проблеми реалізації законодавства в Україні та визначено основні напрями підвищення його ефективності шляхом правової соціалізації особи, удосконалення законотворчої діяльності та створення досконалої та незалежної судової системи.

Практичне значення одержаних наукових результатів: теоретичні положення та висновки сприятимуть заповненню певної прогалини в теоретико-правовій науці, а практичні рекомендації – вдосконаленню правотворчої роботи, правозастосовної діяльності та навчально-виховного процесу.

Ключові слова: право, законодавство, закон, ефективне законодавство, ефективність законодавства, критерії оцінювання ефективності, умови ефективності, законотворчість, правовий прецедент, правова соціалізація.

Додаток Г
Зразок змісту магістерської роботи

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ...	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	13
1.1. Історіографічний огляд літератури з проблеми ефективності законодавства.....	13
1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження	27
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	41
2.1. Законодавство як ключова категорія дослідження проблеми ефективності у праві	41
2.2. Проблеми змістовного визначення поняття «ефективність законодавства»	50
2.3. Критерії оцінювання та методи вимірювання рівня ефективності законодавства.....	60
Висновки до розділу 2.....	69
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ..	70
3.1. Причини неефективності законодавства в Україні.....	70
3.2. Основні напрями підвищення ефективності законодавства....	82
Висновки до розділу 3.....	93
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ.....	112

Додаток Д
Зразок переліку умовних скорочень

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
 СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс
НПА	Нормативно-правові акти
СБУ	Служба безпеки України
УНР	Українська Народна Республіка
ЦК	Цивільний кодекс
ЦПК	Цивільний процесуальний кодекс

1 см

По ширині «найдовшого» скороченого слова

Зазначений перелік наводиться, якщо в магістерській роботі позначення, символи, скорочення, терміни зустрічаються **більше, двох разів**.

Якщо їх **менше** двох, то такий перелік не наводять, а при першому згадуванні у тексті магістерської роботи подають їх повний опис і в дужках – умовні позначення, символи тощо, наприклад: «...Служба безпеки України (далі СБУ) ...».

* * *

Перелік рекомендується оформити у вигляді **«невидимої» таблиці** (без контурних ліній)

Додаток Е
Зразок вступу без огляду літератури

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається практичною потребою вирішення проблеми ефективності законодавства в Україні, яка упродовж останніх двох десятиліть перебуває в процесі суспільної трансформації, кардинальних змін у соціально-економічній, соціокультурній, політичній та правовій сферах. Оскільки успішне здійснення цих перетворень неможливе без використання такої правової форми, як законодавство, то з моменту проголошення незалежності нашої держави виникла й досі зберігається об'єктивна необхідність у суттєвому оновленні законодавства, котре б відповідало міжнародним стандартам та вимогам практики.

Становлення України як правової, соціальної держави, подальший розвиток демократичних інститутів, інтеграція у світове та європейське співтовариство і пов'язана із цим активізація законотворчої діяльності на перший план висунули проблему ефективності законодавства: попри стрімке зростання загальної кількості законів, їх ефективність є досить низькою. Чинне законодавство є суперечливим, нестабільним та певною мірою декларативним, а тому здебільшого неможливим для реалізації. У процесі розробки та прийняття законів нерідко ігноруються правила законодавчої техніки, порушується принцип розподілу влади, а у правозастосовній діяльності – верховенства права та правового закону. Це підриває авторитет законів і негативно позначається на їх ефективності. Отже, розвиток української держави та суспільства, вагома роль законодавства в цих процесах та проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням останнього, актуалізують необхідність дослідження проблеми ефективності законодавства.

Необхідність вивчення обраної проблематики визначається й тим, що у правовій науці та законотворчій практиці поки що відсутні системні уявлення про ефективність законодавства. Як свідчить історіографічний огляд літератури (див. підрозділ 1.1), дослідження, проведені в цій сфері, досить фрагментарні навіть

за наявності певного інтересу до проблеми ефективності законодавства та появу значної кількості наукових публікацій із цієї теми, юридична наука не має узагальненого дослідження, у якому комплексно аналізувалися й узагальнилися різні аспекти ефективності сучасного українського законодавства.

Об’єкт дослідження – якісні властивості законодавства як основної форми сучасного права.

Предмет дослідження – ефективність сучасного українського законодавства.

Мета й завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у тому, щоби узагальнити теоретичні знання про законодавство як основну форму сучасного права і на цій основі розкрити проблеми реалізації національного законодавства та визначити шляхи підвищення рівня його ефективності.

Для досягнення цієї мети визначені такі *дослідницькі завдання*:

- з’ясувати стан теоретичної розробки проблеми ефективності законодавства в юридичній науці;

- уточнити зміст поняття «законодавство» в контексті досліджуваної проблеми;

- систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття ефективності у праві та сформулювати авторське понятійне бачення змісту та форми ефективності законодавства;

- визначити ознаки та структурні елементи ефективності законодавства;

- сформулювати критерії оцінювання рівня ефективності законодавства;

- виявити причини неефективності національного законодавства;

- визначити основні напрями підвищення ефективності національної системи законодавства.

Методи дослідження. Розв’язання поставлених завдань здійснено за допомогою системи загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів, пізнавальний потенціал яких був спрямований на досягнення мети дослідження. Із загальнофілософських методів у магістерській роботі застосовано передусім діалектичний метод. Принципи, закони та категорії діалектики дали змогу розглянути систему законодавства та її

ефективність у розвитку та взаємозв'язку з іншими явищами, визначити основні напрямки підвищення ефективності законодавства (підрозділи 2.2, 3.2). Визначення поняття «ефективне законодавство» інших понятійних конструкцій здійснювалися за допомогою таких загальнонаукових логічних методів, як аналіз та синтез (підрозділи 2.2, 2.3), з'ясування ролі законодавства в системі нормативно-правових актів – за допомогою системного методу (підрозділ 2.1, 2.3), а визначення динамічних характеристик законодавства в процесі його реалізації – за допомогою функціонального методу (підрозділи 2.2, 2.3). З-поміж спеціальних методів юридичної науки використано формально-догматичний та порівняльно-правовий методи (підрозділи 2.1, 3.2). Останній, зокрема, дав можливість на основі порівняння правових інститутів різних правових систем визначити та дослідити основні умови ефективності законодавства в Україні та за рубежом (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2). У процесі дослідження використовувалися й методи, запозичені з інших наук, зокрема метод соціологічного опитування дав змогу розкрити суспільні умови функціонування системи законодавства, визначити рівень ефективності останнього, обґрунтувати пропозиції, спрямовані на забезпечення ефективності законодавства (підрозділи 2.3, 3.1, 3.2). У роботі використано й інші методи, пізнавальне значення яких докладніше розкрито в підрозділі 1.2 «Методологічні засади дослідження».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що магістерська робота є узагальненим теоретико-правовим дослідженням, в якому виявлені проблеми реалізації законодавства в Україні та визначені основні напрями підвищення його ефективності. Зокрема, у ньому:

– сформульовано положення про те, що ефективність законодавства складається з таких основних компонентів: якість законодавства, якість правореалізаційної діяльності, якість правозастосовної діяльності та якість суб'єктів правових відносин;

– вдосконалено методiku дослідження рівня ефективності законодавства, яка передбачає виокремлення двох основних етапів дослідження ефективності законодавства: встановлення рівня ефективності законодавства (рівня задоволення інтересів) та встановлення причин його недостатньої ефективності (дослідження основних складових ефективності законодавства).

– обґрунтовано практичну необхідність закріплення методики оцінювання рівня ефективності законодавства на нормативному рівні та внесено конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства (пропозиції автора до проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» № 7409 від 01.12.2010 р.), які зумовлені необхідністю класифікації та визначення місця кожного джерела права в системі нормативно-правових актів України;

– виявлено причини неефективності українського законодавства, визначено та систематизовано основні напрями підвищення рівня ефективності законодавства, які полягають в удосконаленні законотворчої діяльності, створенні досконалої та незалежної судової системи та правової соціалізації особи.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає насамперед у тому, що положення та висновки магістерської роботи сприятимуть заповненню певної прогалини в теоретико-правовій науці. Водночас відображені в ній наукові результати можуть бути використані у безпосередній практиці, зокрема: у *правотворчій роботі* – для вдосконалення процесу законотворчої діяльності та системи законодавства; у *правозастосуванні* – для вдосконалення практичної діяльності судових, правоохоронних та інших органів держави, що реалізують нормативні приписи; у *навчально-виховному процесі* – для вдосконалення змісту таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави і права», «Конституційне право» та ін.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри конституційного, адміністративного та трудового права, доповідалися на відповідних науково-практичних заходах (конференції, круглі столи, семінари тощо з вказівкою теми заходу, дати та місця проведення). Тези виступів наведені у додатках __ , __.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 115 сторінок, із них основний текст – 98, список використаних джерел – 12 (96 найменувань) та трьох додатків – 5 сторінок.

Додаток Ж
Зразок вступу з оглядом літератури

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається практичною потребою вирішення проблеми ефективності законодавства в Україні, яка упродовж останніх двох десятиліть перебуває в процесі суспільної трансформації, кардинальних змін у соціально-економічній, соціокультурній, політичній та правовій сферах. Оскільки успішне здійснення цих перетворень неможливе без використання такої правової форми, як законодавство, то з моменту проголошення незалежності нашої держави виникла й досі зберігається об'єктивна необхідність у суттєвому оновленні законодавства, котре б відповідало міжнародним стандартам та вимогам практики.

Становлення України як правової, соціальної держави, подальший розвиток демократичних інститутів, інтеграція у світове та європейське співтовариство і пов'язана із цим активізація законотворчої діяльності на перший план висунули проблему ефективності законодавства: попри стрімке зростання загальної кількості законів, їх ефективність є досить низькою. Чинне законодавство є суперечливим, нестабільним та певною мірою декларативним, а тому здебільшого неможливим для реалізації. У процесі розробки та прийняття законів нерідко ігноруються правила законодавчої техніки, порушується принцип розподілу влади, а у правозастосовній діяльності – верховенства права та правового закону. Це підриває авторитет законів і негативно позначається на їх ефективності. Отже, розвиток української держави та суспільства, вагома роль законодавства в цих процесах та проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням останнього, актуалізують необхідність дослідження проблеми ефективності законодавства.

Необхідність вивчення обраної теми визначається й тим, що у сучасній правовій теорії та законотворчій практиці поки що немає чітких системних уявлень про ефективність законодавства. Оскільки пізнавальна діяльність проблем ефективності права взагалі та законодавства зокрема розпочалася відносно нещодавно,

на початку 60-х рр. XX ст., то систематизацію літератури, в якій знайшла відображення досліджувана тема та результат її історіографічного аналізу доцільно здійснити не за хронологією, а за відображеними в ній проблемами.

До першої групи належать роботи загальнотеоретичного характеру, присвячені дослідженню ефективності норм права, законодавства, правового регулювання. Серед них праці як українських, так і російських учених-правознавців радянського (В. П. Казимирчук, В. М. Кудрявцев, В. І. Нікітінський, А. С. Пашков, І. С. Самощенко, Ф. Н. Фаткулін, В. Д. Шахов [5; 9; 12; 16; 34; 52; 61]) та сучасного періодів (В. В. Головченко, О. М. Мельник, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, С. В. Полєніна, П. М. Рабінєвич, В. Ф. Сіренко та інші [13; 18; 26; 32; 50; 56; 63; 81]). Аналіз робіт радянського періоду дає змогу дійти висновку, що саме в цей час були розроблені основи теорії ефективності, які визначили подальші напрями дослідження цього явища. Водночас у цій літературі багато питань вирішуються неоднозначно, мають дискусійний характер. Така ситуація, слід зазначити, зберігається й у сучасній теоретико-правовій науці.

Другу групу праць становлять статті, монографії та дисертації, автори яких досліджують проблеми ефективності в межах окремих галузей права (законодавства), їх інститутів та норм права (Л. О. Абрекова, Д. В. Журавльов, І. А. Іконицька, Т. О. Коломоєць, О. М. Костенко, І. О. Рощина, О. П. Рябчінська, В. А. Федосова, П. В. Хряпінський та інші [3; 7; 10; 14; 37; 45; 53; 67; 75; 85]). Роботи, видані в радянський період, присвячені розробці як самого поняття ефективності, так і виявленню її умов та критеріїв, при цьому в багатьох випадках автори спираються на статистичні та інші дані. Сучасні публікації переважно характеризуються теоретичним аналізом причин недостатньої ефективності чинних норм певної галузі права або окремого закону. У цілому наукове значення таких праць полягає в тому, що вони містять у собі той емпіричний матеріал, на основі якого можливе вироблення загальнотеоретичних понять, єдиних методологічних принципів та узагальнених рекомендацій щодо їх використання в усіх галузях права.

Третю групу праць становлять дисертації та монографії, у яких розглядаються питання ефективності правореалізаційної та правозастосовної діяльності (Л. Б. Алексєєва, Г. С. Поліщук,

Д. В. Просандєєв, Р. Д. Свон, О. В. Фатхутдінова, С. Б. Швецов та інші [6; 49; 57; 65; 72; 87; 89]); правозастосовних та інтерпретаційних правових актів (В. В. Лазарев, О. Л. Скрябін [23; 41]). Наукове значення цих праць полягає в тому, що вони демонструють, по-перше, те, що від стану кожного з цих правових явищ безперечно залежить ефективність законодавства, а по-друге, що через розкриття сутності поняття ефективності різних правових явищ можна визначити загальний підхід до розуміння поняття ефективності в праві, а відтак і визначити зміст поняття «ефективність законодавства».

Загальний стан розробки обраної теми показує, що вона відображена у великому масиві джерельного матеріалу, але він є розрізненим, предметно різноманітним, фрагментарним і був опублікований переважно за радянських часів. З огляду на це очевидно є необхідність проведення ретельного аналізу та узагальнення накопиченого матеріалу в межах комплексної роботи, присвяченої проблемі ефективності сучасного національного законодавства.

Об'єкт дослідження – якісні властивості законодавства як основної форми сучасного права.

Предмет дослідження – ефективність сучасного українського законодавства.

Мета й завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у тому, щоби узагальнити теоретичні знання про законодавство як основну форму сучасного права і на цій основі розкрити проблеми реалізації національного законодавства та визначити шляхи підвищення рівня його ефективності.

Для досягнення цієї мети визначені такі *дослідницькі завдання*:

- з'ясувати стан теоретичної розробки проблеми ефективності законодавства в юридичній науці;

- уточнити зміст поняття «законодавство» в контексті досліджуваної проблеми;

- систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття ефективності у праві та сформулювати авторське понятійне бачення змісту та форми ефективності законодавства;

«.....» Далі по тексту ...

Вирівнювання
по центру

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кожний розділ
починають
з нової сторінки

1,25
см

2.1. Законодавство – ключова категорія дослідження проблеми ефективності у праві

Міжрядковий інтервал – 1,5
Розмір шрифту (кегель) – 14

2.1.1. Поняття «законодавство» у вітчизняній юридичній літературі. Для розкриття сутності поняття «ефективність законодавства», є потреба у вивченні різних точок зору. В літературі терміни «законодавство» та «система законодавства» трактуються в широкому та вузькому розумінні їх змісту, зокрема: як сукупність чинних нормативно-правових актів: законів, постанов, декретів, указів, наказів, інструкцій правотворчих органів, що регулюють правовідносини в державі, і, відповідно, як сукупність упорядкованих нормативно-правових актів [92, с. 45; 117; 133].

2 полуторних
вільних рядка

2.1.2. Місце законодавства у системі джерел права України. В умовах розбудови правової держави, формування принципово нових політичних, економічних, соціальних правовідносин, якісного та кількісного розширення прав і свобод людини і громадянина виникла об'єктивна необхідність у фундаментальному оновленні та створенні ефективної системи національного законодавства шляхом гармонізації чинних його норм з принципами і нормами європейського й міжнародного права.

2.2. Проблеми змістовного визначення поняття «ефективність законодавства»

Міжрядковий інтервал – 1,5
Розмір шрифту (кегель) – 14

Не менше 2 рядків !!!

2.2.1. Поняття «ефективність законодавства» у вітчизняній юридичній науці. Найбільш повно, зміст вузькоцільової концепції викладено у колективній монографії

«Ефективність правових норм», основні положення якої можна звести до таких ключових моментів:

1. Ефективність правових норм – це співвідношення між фактичним результатом їх дії і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті [66, с. 22]. При цьому зазначається, що:

а) наведене визначення характеризує загальний зміст даного явища;

б) ефективність правових норм – це не внутрішня якість правових приписів, а певна властивість їх дії. Разом із тим, не можна зводити поняття дії права до правозастосовної й іншої правореалізаційної діяльності, адже дія права не завжди може бути зафіксована через його реалізацію [61, с. 23–29].

2. Цілі правових норм – критерії оцінювання їх ефективності, але зводити ефективність правових норм до всіх змін і наслідків, що реально наступили, не можна, оскільки такі взагалі можуть не настати, та все таки стосовно поставленої мети норму слід визнати ефективною.

Автори пропонують класифікувати цілі й одночасно звертають увагу на те, що конкретних соціальних цілей, які лежать в основі різних норм права, так багато, що перерахувати їх усі практично неможливо, та й непотрібно. Можна лише у загальному плані охарактеризувати основні типи цих цілей й визначити їх значення для дослідження ефективності правових норм [66, с. 33; 75, с. 17–21].

Висновки до розділу 2

Узагальнюючи наведене у цьому розділі, можемо зробити такі висновки:

1. У теорії та практиці переважає широкий підхід до визначення поняття «законодавство». Оскільки за цим підходом закон ставиться в один ряд із підзаконними нормативно-правовими актами та іншими джерелами права, що не відповідає принципам поділу влади та верховенства закону, ускладнює та дезорганізує правореалізаційний і правозастосовний процес, то доцільно законодавство розуміти у вузькому сенсі – як систему тільки законів.

2. Спираючись на поняття ефективне законодавство, під ефективністю законодавства потрібно розуміти рівень задоволення інтересів суб'єктів правових відносин відповідно до загальних

Міжрядковий інтервал – 1,5;
Розмір шрифту (кегель) – 14

2 полуторних
вільних рядка

принципів права та правової держави. Структурними компонентами ефективності законодавства є: якість законодавства, якість правореалізаційної діяльності, якість правозастосовної діяльності та якість суб'єктів правових відносин.

3. Методика дослідження рівня ефективності законодавства повинна складатися із двох основних етапів: встановлення рівня ефективності законодавства (рівня задоволення інтересів) та встановлення причин його недостатньої ефективності (дослідження якісного стану складових ефективності законодавства).

4. З метою забезпечення практичного вирішення проблем пов'язаних із формуванням та функціонуванням національної системи законодавства, підвищення рівня її ефективності, методику оцінювання рівня ефективності законодавства необхідно закріпити на законодавчому рівні (пропозиції щодо доопрацювання проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» № 7409 від 01.12.10 р. – див. Додаток __)

Наприкінці кожного розділу, окремо у межах однієї сторінки, формулюють висновки зі стислим викладом наведених у розділі наукових і практичних результатів, що дає змогу не обтяжувати загальні висновки незначними подробицями

Додаток К

Зразок оформлення загальних висновків

Текст загальних висновків
рекомендується
розподілити на пункти

ВИСНОВКИ

Кількість пунктів
кореспондує з кількістю
завдань дослідження

Підбиваючи загальні підсумки магістерської роботи шляхом узагальнення вироблених в ході дослідження основних теоретичних положень, констатуємо, що в ній здійснена спроба комплексно вирішення складного наукового завдання, яке відображає проблеми ефективності національного законодавства на сучасному етапі. Певною мірою сприятимуть розв'язанню зазначених проблем одержані наукові результати, які в систематизованому вигляді відображені в таких висновках.

1. Проблема ефективності розглядається з точки зору різних правових явищ, але основним об'єктом наявних досліджень є норма права, при цьому більшість науковців не вважає за потрібне розмежовувати ефективність таких понять, як «норма права», «право», «законодавство», «правове регулювання» тощо. Проте очевидно, що вивчати ефективність згаданих правових явищ необхідно окремо: ефективність права як системи наявних норм права, і ефективність права, вираженого в різних формах.

2. Законодавство слід розуміти у вузькому сенсі, оскільки широкий підхід до визначення поняття «законодавство», який ставить закон в один ряд із підзаконними нормативно-правовими актами, не тільки не відповідає принципам поділу влади та верховенства закону, ускладнює та дезорганізує правореалізаційний і правозастосовний процес, негативно впливає на рівень ефективності законів, унеможлиблює проведення якісного теоретико-правового аналізу проблем ефективності законодавства.

3. Необхідно розмежовувати такі поняття, як «ефективне законодавство» (теоретична конструкція, у якій відображається якісний бік досліджуваного об'єкта) та «ефективність законодавства» (відображені його кількісні характеристики). Під *ефективним законодавством* слід розуміти узгоджену систему якісних законів, за допомогою яких суб'єкти правових відносин реально можуть задовольняти свої інтереси відповідно до загальних принципів права та правової держави, а під *ефективністю законодавства* – рівень задоволення інтересів суб'єктів правових

відносин згідно із загальними принципами права та правової держави.

4. До основних ознак ефективного законодавства слід віднести: якість законів, узгодженість системи законодавства в цілому, реальність, задоволений інтерес, відповідність задоволеного інтересу та способу його задоволення загальним принципам права та правової держави, а до структурних елементів ефективності законодавства: якість законодавства, якість правореалізаційної діяльності, якість правозастосовної діяльності та якість суб'єктів правових відносин.

5. Доцільно виділити такі рівні ефективності законодавства: антиефективність, нульова ефективність, низька ефективність, середня ефективність, висока ефективність, недефективність та побічна ефективність. Методика дослідження рівня ефективності законодавства повинна складатися з двох основних етапів: встановлення рівня ефективності законодавства (рівня задоволення інтересів) та встановлення причин його недостатньої ефективності.).

6. Підвищення рівня ефективності законодавства сприятимуть: а) удосконалення законотворчої діяльності (забезпечення інформаційної відкритості законотворчого процесу, забезпечення політичної відповідальності парламентаріїв, удосконалення структури українського парламенту); б) створення досконалої та незалежної судової системи (розширення кола суб'єктів права на конституційне подання; надання права судам вищої інстанції створювати правові прецеденти; створення дієвого механізму контролю за судовою владою); в) правова соціалізація особи (вжиття різноманітних заходів державно-законодавчого, морально-виховного, масово-інформаційного, суспільно-правозахисного та правоохоронного характеру).

7. Результати проведеного дослідження могли б бути корисними: а) для подальшого розвитку правової науки, зокрема у тих її тематичних частинах, що передбачають теоретичне осмислення закономірностей розвитку, формування та функціонування законодавства, відстеження результативності його дії тощо; б) для науково-теоретичного забезпечення процесу реформування національної системи законодавства у напрямку підвищення її ефективності; в) для вдосконалення навчального процесу.

Додаток Л
Приклади оформлення бібліографічних описів
(на основі ДСТУ 8302:2015)

I. «ПАПЕРОВІ» ВИДАННЯ	
1.1. Однотомні книжкові видання	
1.1.1. З вказівкою автора на титульному аркуші	
Один автор	1. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики : монографія. Запоріжжя : Юридичний ін.-т, 2005. 540 с. 2. Максакова Р. М. Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні : монографія. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2012. 435 с. 3. Сухонос В. В. Держава: питання теорії (загальний і конституційно-правовий аспекти) : монографія. Суми : Університетська книга, 2015. 344 с.
Два автори	1. Білозьоров Є. В., Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні : монографія. Київ, 2015. 167 с. 2. Куц В. М., Ященко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 325 с.
Три автора	1. Моца А. А., Белов Д. М., Бисага Ю. М. Теоретико-правові засади європейської інтеграції України : монографія. Ужгород : Ліра, 2015. 278 с. 2. Фещук В. В., Тараненко Ю. О., Пивовар Ю. І. Правове регулювання пенсійного страхування в Україні (фінансово-правовий аспект) : монографія / за заг. ред. В. В. Фещука. К. : Аванпост-прім, 2010. 189 с.
Чотири і більше авторів	1. Україна у системі міжнародної безпеки : монографія / Бодрук О. С. та ін. Київ : НІПМБ, 2009. 450 с. 2. Правова статистика : підручник / Моїсєєв Є. М. та ін. Київ : Атіка, 2008. 392 с.
1.1.2. Без вказівки автора на титульному аркуші	
Законодавчі акти	1. Кримінальний кодекс України : за станом на 01 груд. 2011 р. /Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ : Парлам. вид-во, 2012. 207 с. 2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. : за станом на 9 вересня 2010 р. <i>Відомості Верховної Ради України (ВВР)</i>. 2010. № 41–42, 43, 44–45. Ст. 529.

Колективні монографії	Покарання та його карально-виправний вплив на засуджених, колишніх співробітників правоохоронних органів : монографія / Денисов С.Ф. та ін. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 270 с.
Збірки наукових праць	Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 61. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. 540 с.
Матеріали конференцій	Методологічні проблеми історико-правових досліджень : матеріали XXIII Міжнародної історико-правової конференції 24–26 вересня 2010 р., м. Алушта / ред. колегія: І. Б. Усенко (голова), А. Ю. Іванова (відп. секр.), Л. П. Гарчева та ін. Київ ; Сімферополь : «Доля», 2011. 620 с.
Словники	1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : «Юридична думка», 2007. 992 с. 2. Український орфографічний словник : близько 170000 слів / за ред. В. М. Русанівського. НАН України. Вид. 6-те переробл. і допов. Київ : Довіра, 2006. 960 с.
1.2. Багатотомні книжкові видання	
Окремий том багатотомного документа	Антологія української юридичної думки : в 10 т. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Юридична книга, 2002–2004. Т. 1 : Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 2002. 568 с.
Під назвою багатотомного документа	Правова система України : історія, стан та перспективи : в 5 т. / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2008. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. 2008. 726 с.
Під власною назвою тому	Актуальні проблеми держави та права : навч. посібник / Тимченко С. М. та ін. 2-ге вид., стереотип. Ч. 1 : Актуальні проблеми теорії держави. К. : КНТ, 2008. 285 с.
1.3. Частина книги, наукового журналу, збірки матеріалів конференцій	
Один автор	1. Баєва Л. В. Порядок розробки проектів рішень місцевих рад: теоретичні та прикладні аспекти. <i>Часопис Київського університету права</i> . 2011. № 1. С. 101–105.

Один автор	3. Бостан С.К. До питання про природу позитивного права. <i>Право як регулятор суспільних відносин: історія, теорія, практика</i> : збірник матеріалів другої міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 жовтня 2016 р.). Київ : ФОП «Середняк Т.К.», 2016. С. 8–11. 2. Купін А. П. Організація бюджетних право-відносин на прикладі зарубіжних країн. <i>Держава та регіони. Серія : Право</i>. 2013. № 2. С. 77–81.
Два автори	1. Бостан С. К., Бостан Л. М. Міждисциплінарний підхід при вивченні фундаментальних юридичних дисциплін. <i>Держава та регіони. Серія : Право</i>. 2014. № 4. С. 180–184. 2. Ільчов Р. О., Моїсеєнко Д. М. Конституційно-правовий статус глав держав Європейського Союзу у вітчизняній юридичній науці. <i>Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті</i> : матеріали Міжнародній науково-практичній конференції (м. Дніпро, 4–5 листопада 2016 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2016. С.25–29.
Три автори	Зайчук О. В., Онищенко Н. М., Степаненко В. А. Теоретична й практична значущість класифікації правових систем. <i>Правова держава</i>. 2005. Вип. 16. С. 68–77.
Чотири і більше авторів	Система законодавства України: стан та шляхи вдосконалення / Т. Подковенко та ін. <i>Підприємництво, господарство і право</i>. 2005. № 9. С. 40–44.
1.4. Дисертації та автореферати дисертацій	
Дисертації	1. Назаренко П. Г. Особливості провадження досудового слідства у кримінальних справах за участю іноземців : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний ун-т внутр. справ. Харків, 2006. 196 арк. 2. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 232 арк.
Автореферати дисертацій	1. Максакова Р. М. Конституційно-правові проблеми установчої влади в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. 36 с. 2. Смолярова М. Л. Трудовий договір з науково-педагогічними працівниками : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2010. 16 с.

1.5. Періодика	
Журнали	Мучник А. Выбор формы правления – выбор исторической судьбы. <i>Тижневик «2000»</i> . 2007. № 50(394). 14–20 грудня.
Газети	Мостова Ю. Демократія – надто добра річ, щоб нею ділитися. <i>Дзеркало тижня</i> . 2008. № 5(684). 9 лютого.
1.6. Видання іноземною мовою	
Книги	1. Bujor V., Pîrău I. Teoria generală de stat și drept. Chișinău, 2003. 192 p. 2. Cole D., Dempsey J. Terrorism and the Constitution : Sacrificing Civil Liberties in the Name of National Security. New York : New Press, 2002. 238 p. 3. Sanchez M.R. La formacion del Gobierno en la Constitucion Espanola de 1978. Madrid : Centro de estudios constitucionales, 1988. 366 p.
Статті	1. Comor Ed. Power and Conflict in the Age of Transparency. <i>American Political Science Review</i>. 2002. Vol. 96. № 3. P. 683–684. 2. Duverger M.A. New Political Sistem Model : Semi-Presidential Government. <i>European Journal of Political Research</i>. 1980. Vol 2(8). P.165–187.
II. АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ	
З назвою документа	Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 61. Оп. 1. Спр. 8–12. 256 арк.
З назвою справи, яку подають після пошукових даних у круглих дужках	Науковий архів Інституту історії України НАН України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 170. 5 арк. (План праці НДКІУ на 1924 р.).
Без назви документа	Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя. Ф.11. Оп.7. Спр. 16. Арк. 79
III. ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ	
Опис закону	1. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII : станом на 16.04.2017 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 20.05.2017).

Опис закону	2. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII : станом на 05.01.20175 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page (дата звернення: 21.05.2017). 3. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII : станом на 01.01.2017 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19 (дата звернення: 20.05.2017).
Опис інших нормативних актів	1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015 : станом на 24.09.2015 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555/2015/print1442837440566652 (дата звернення: 21.05.2017). 2. Про порядок підтвердження статусу осіб, які беруть безпосередню участь в антитерористичній операції, з метою застосування пільги з оподаткування військовим збором : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1161 : станом на 30.12.2015 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/ardnpd?docid=248751370 (дата звернення: 21.05.2017). 3. Положення про організацію освітнього процесу в Запорізькому національному технічному університеті від 31 серпня 2015 р. URL: http://www.zntu.edu.ua/normativna-baza-navchalnogo-procesu (дата звернення: 21.05.2017).
Опис частини електронного видання (статті, тез тощо)	1. Богачова Л. Л. Механізм вирішення колізій між європейським та національним правом (теоретичні аспекти). <i>Юридичний науковий електронний журнал</i>. 2015. № 6. С.12–15. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/3.pdf (дата звернення: 18.12.2016). 2. Моїсєєнко Д. М. Теоретико-методологічні засади дослідження форми перехідної постсоціалістичної держави. <i>Порівняльно-аналітичне право : Електронне наукове фахове видання</i>. 2014. № 03/27. URL: http://www.pap.in.ua/3_2014/10.pdf (дата звернення: 10.09.2014). 3. Саміло Г. О. Правосвідомість західноєвропейського та мусульманського суспільства. <i>Вісник Запорізького національного університету</i>. 2009. № 2. С.11–15. URL: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/urist-2-2009/files/law-2009-2_2.pdf (дата звернення: 21.05.2017).

Додаток М

Зразок анкети соціологічного опитування та аналізу
його результатів

АНКЕТА

З метою вивчення громадської думки українського суспільства щодо ефективності українського законодавства просимо Вас відповісти на запропоновані запитання (потрібне обвести кружечком).

Вік:

- а) до 30 років
- б) більше 30 років

Стать:

- а) чол.
- б) жіноч.

Освіта:

- а) середня
- б) середньо-спеціальна
- в) незакінчена вища
- г) вища.

1. Як Ви вважаєте, чи є ефективною чинна система національного законодавства? Тобто чи є воно дієвим інструментом за допомогою якого Ви можете реалізовувати свої права та задовольняти інтереси?

- а) так
- б) ні
- в) складно відповісти

2. Якщо ваша відповідь на попереднє запитання є негативною, вкажіть, що, на Ваш погляд, є основною причиною неефективності (низької ефективності) законодавства? (оберіть один варіант відповіді)

- а) низька якість законів, що приймаються
- б) низький рівень правосвідомості та правової культури парламентарів
- в) низький рівень правосвідомості та правової культури громадян, їх правова пасивність
- г) бюрократична тяганина
- д) корумпованість державних органів та посадових осіб
- е) складно відповісти

3. Як часто Ви звертаєтесь до текстів законів з метою отримання інформації щодо змісту та порядку реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів?

- а) часто (постійно)
- б) рідко
- в) не звертаюсь

4. Чи доводилося Вам звертатися до державних органів та посадових осіб з приводу забезпечення ними реалізації ваших прав, свобод і законних інтересів? Якщо так, то як Ви оцінюєте їх діяльність?

- а) дуже добре
- б) задовільно
- в) незадовільно
- г) складно відповісти

5. Ступінь Вашої впевненості у тім, що знайдете правову допомогу:

	упевне- ний	думаю, що так	не упевнений	не знаю
з боку міліції				
з боку прокуратури				
з боку суду				
з боку органів місцевого самоврядування				
з боку органів місцевої державної адміністрації				

6. Чи довіряєте Ви суду?

- а) так
- б) ні

7. Чи довіряєте Ви міліції?

- а) так
- б) ні

8. Чи довіряєте Ви Верховній Раді України?

- а) так
- б) ні

9. Чим, на Вашу думку, зумовлені основні недоліки в діяльності державних органів України? (оберіть один варіант відповіді)

- а) низьким рівнем підготовки кадрів державних органів
- б) корумпованістю державних структур
- в) погане матеріально-технічне забезпечення державних органів
- г) інше
- д) складно відповісти

10. Чи задоволені Ви організацією інформування населення про положення законів?

- а) так
- б) ні

11. Чи читаете Ви юридичну літературу?

- а) так
- б) ні

12. Будь ласка, вкажіть з перерахованих те джерело, з якого Ви, головним чином, отримуєте інформацію про чинну систему національного законодавства? (оберіть один варіант відповіді)

- а) радіо
- б) газети
- в) телебачення
- г) Інтернет
- д) лекції на юридичні теми
- е) бесіди із знайомими
- с) складно відповісти

13. Чи слухаєте (дивитеся) Ви передачі з питань права?

- а) так
- б) дуже рідко
- в) ні

14. Якщо так, то як Ви їх оцінюєте?

- а) позитивно
- б) передачі не цікаві
- в) не дають необхідної правової інформації
- г) оцінити не можу

Результати анкетування (у %)

З метою вивчення громадської думки щодо ефективності українського законодавства просимо Вас відповісти на запропоновані запитання (*потрібне обвести кружечком*)

Вік:

- а) до 30 років – 75,64%
- б) більше 30 років – 24,35%

Стать:

- а) чол. – 29,31%
- б) жіноч. – 70,68%

Освіта:

- а) середня – 12%
- б) середньо-спеціальна – 15%
- в) незакінчена вища – 9%
- г) вища – 64%

1. Як Ви вважаєте, чи є ефективною чинна система національного законодавства? Тобто чи є воно дієвим інструментом за допомогою якого Ви можете реалізовувати свої права та задовольняти інтереси?

- а) так – 14,65%
- б) ні – 54,52%
- в) складно відповісти – 30,81%

2. Якщо ваша відповідь на попереднє запитання є негативною, вкажіть, що, на Ваш погляд, є основною причиною неефективності (низької ефективності) законодавства? (*оберіть один варіант відповіді*)

- а) низька якість законів, що приймаються – 7,67%
- б) низький рівень правосвідомості та правової культури парламентарів – 11,86%
- в) низький рівень правосвідомості та правової культури громадян, їх правова пасивність – 17,44%
- г) бюрократична тяганина – 14,41%
- д) корумпованість державних органів та посадових осіб – 42,55%
- е) складно відповісти – 6,04%

3. Як часто Ви звертаєтесь до текстів законів з метою отримання інформації щодо змісту та порядку реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів?

- а) часто (постійно) – 12,71%
- б) рідко – 70,68%
- в) не звертаюсь – 16,59%

4. Чи доводилося Вам звертатися до державних органів та посадових осіб з приводу забезпечення ними реалізації ваших прав, свобод і законних інтересів? Якщо так, то як Ви оцінюєте їх діяльність?

- а) дуже добре – 2,01%
- б) задовільно – 34,30%
- в) незадовільно – 40,80%
- г) складно відповісти – 22,86%

5. Ступінь Вашої впевненості у тім, що знайдете правову допомогу:

З боку	упевнений	думаю, що так	не упевнений	не знаю
поліції	6,68%	27,15%	62,71%	3,44%
прокуратури	8,83%	35,34%	45,90%	9,91%
суду	11,20%	33,62%	45,25%	9,91%
органів місцевого самоврядування	7,11%	25%	56,25%	11,63%
органів місцевої державної адміністрації	4,31%	25,56%	54,95%	16,16%

6. Чи довіряєте Ви суду?

- а) так – 41,59%
- б) ні – 58,40%

7. Чи довіряєте Ви поліції?

- а) так – 21,76%
- б) ні – 78,23%

8. Чи довіряєте Ви Верховній Раді України?

- а) так – 12,28%
- б) ні – 87,71%

9. Чим, на Вашу думку, зумовлені основні недоліки в діяльності державних органів України?(*оберіть один варіант відповіді*)

- а) низьким рівнем підготовки кадрів державних органів 20,68%
- б) корумпованістю державних структур 58,62%
- в) погане матеріально-технічне забезпечення державних органів –6,46%
- г) інше – 1,29%
- д) складно відповісти 12,93%

10. Чи задоволені Ви організацією інформування населення про положення законів?

- а) так – 22, 62%
- б) ні – 77,38%

11. Чи читаєте Ви юридичну літературу?

- а) так – 47,84%
- б) ні – 52,15%

12. Будь ласка, вкажіть з перерахованих те джерело, з якого Ви, головним чином, отримуєте інформацію про чинну систему національного законодавства? (оберіть один варіант відповіді)

- а) радіо – 1,07%
- б) газети – 5,60%
- в) телебачення – 58,62%
- г) Інтернет – 22,62%
- д) лекції на юридичні теми – 5,60%
- е) бесіди із знайомими – 4,74%
- є) складно відповісти – 1,72%

13. Чи слухаєте (дивитесь) Ви передачі з питань права?

- а) так – 42,02%
- б) дуже рідко – 48,06%
- в) ні – 9,91%

14. Якщо так, то як Ви їх оцінюєте?

- а) позитивно – 38,15%
- б) передачі не цікаві – 6,25%
- в) не дають необхідної правової інформації – 33,19%
- г) оцінити не можу – 22,41%

Анкетування проведене з 02.09.2016 р. по 23.10.2016 р. Загалом опитано 264 громадянина у віці від 18 років. Отримані результати використані при аналізі питань, пов'язаних із визначенням рівня ефективності та засобів забезпечення ефективності законодавства

Результати соціологічного аналізу

Вищенаведені дані свідчать про те, що переважна більшість респондентів (52,8%) основною причиною низької ефективності законодавства вважає корумпованість державних органів, їх посадових осіб та бюрократична тяганина; 17,44% опитаних до основної причини недостатньої ефективності законодавства відносять низький рівень правосвідомості та правової культури громадян, їх правову пасивність; 11,86% – низький рівень правосвідомості та правової культури парламентарів; 7,67% – низьку якість законів і 6,07% респондентам було складно відповісти на це запитання (Рис. 1).

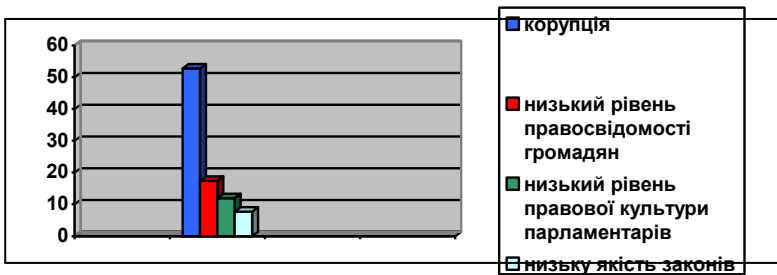

Рис. 1. Причини неефективності законодавства

Враховуючи ту обставину, що рівень ефективності законодавства залежить від якісного стану її основних складових (якості законодавства, якості правореалізаційної діяльності, якості правозастосовної діяльності та якості суб'єкта), а також спираючись на отримані нами дані, ми можемо зробити висновок, що основною проблемою, з якою стикаються громадяни при реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів, є недоліки у діяльності правозастосовних органів держави, тобто низька якість правозастосовної діяльності. Це також підтверджується відповідями на інші запитання анкети. Так, на питання «Як ви оцінюєте діяльність державних органів та посадових осіб?» тільки 2,01% респондентів дали відповідь «дуже добре», 34,3% оцінюють їх діяльність на «задовільно», а 40,8% опитаних вважають їх діяльність незадовільною; 22,86% було складно відповісти на це запитання. Окрім того, рівень довіри громадян до правозастосовних органів також буде свідчити про якісний стан їх діяльності.

Вищенаведені дані свідчать про те, що основною проблемою, з якою стикаються громадяни при реалізації своїх прав, свобод та

законних інтересів, є недоліки у діяльності правозастосовних органів держави. Це підтверджується відповідями на запитання анкети «Як ви оцінюєте діяльність державних органів та посадових осіб?», з котрих тільки 2% респондентів дали відповідь «дуже добре», 34% оцінюють їх діяльність на «задовільно», а 41% опитаних вважають їх діяльність незадовільною; 23% було складно відповісти на це запитання (Рис.2).

Рис. 2. Загальний рівень довіри громадян до правозастосовних органів

Разом із тим, вважаємо, що рівень недовіри громадян Верховній Раді України може свідчити про низьку якість законодавства. Адже парламентарії є, насамперед, представниками українського народу і повинні відображати інтереси своїх виборців, шляхом розробки та прийняття відповідних законів. Але нажаль дії народних депутатів дуже часто не відображають інтереси громадян України. Це підтверджують результати опитування, відповідно до яких 87,71% респондентів не довіряють українському парламенту. Більша половина опитуваних – відповідно 78,23% та 58,4% не довіряє поліції та суду (Рис. 3).

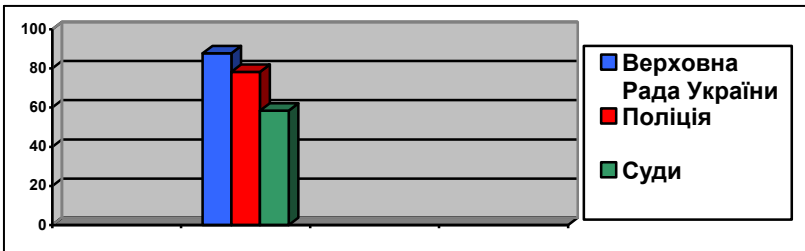

Рис.3. Рівень недовіри громадян до Верховної Ради України, судів та поліції

Низький рівень інформованості громадськості про нормативні документи та їх тексти свідчить про неналежний якісний стан правореалізаційної діяльності та якості суб'єктів суспільного життя. Так, встановлено, що більша частина опитуваних (70,68%) рідко звертається до текстів законів з метою отримання інформації щодо змісту та порядку реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів, не звертається зовсім – 16,59% і постійно звертається тільки 12,71% респондентів. При цьому, 77,38% опитуваних є незадоволеними організацією інформування населення про положення законів, при цьому для 58,62% опитаних, головним джерелом отримання правової інформації є телебачення, для 22,62% – Інтернет, по 5,6% — газети та лекції на юридичну тематику, бесіди із знайомими є основним джерелом інформації для 4,74% опитаних, 1,07% – радіо і 1,72% опитаним було складно визначитись із джерелом інформації. Отже, більша частина опитуваних отримує правову інформацію через телебачення. Разом із цим слід зазначити, що на питання: «Як Ви оцінюєте передачі на правову тематику?» 22,41% опитаних відповіли, що не можуть їх оцінити, 38,15% – позитивно їх оцінюють і 39,44% опитаних відповіли, що передачі не цікаві або ж не дають необхідної правової інформації. Отже, більша частина опитуваних отримує правову інформацію через телебачення. Разом із цим слід зазначити, що на питання: «Як Ви оцінюєте передачі на правову тематику?» 22,41% опитаних відповіли, що не можуть їх оцінити, 38,15% — позитивно їх оцінюють і 39,44% опитаних відповіли, що передачі не цікаві або ж не дають необхідної правової інформації (Рис. 4).

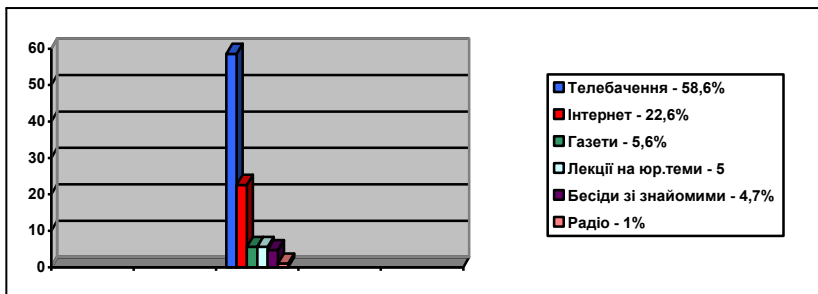

Рис 4. Джерела інформації про чинну систему національного законодавства

ПРАВА ЛЮДИНИ: АКСІОЛОГІЧНИЙ, ОНТОЛОГІЧНИЙ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Матеріали круглого столу,
присвяченого Дню прав людини
(м. Дніпропетровськ, 9 грудня 2015 р.)

ББК 67.02+87.666.7

УДК 341.231.14 : 342.7

П 68

*Ухвалено до друку кафедрою
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 18.12.2015 р.)*

П 68 Права людини: аксіологічний, онтологічний та гносеологічний виміри : матеріали круглого столу (м. Дніпропетровськ, 9 груд. 2015 р.) ; укладач: канд. юрид. наук, доц. А.М. Кучук. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра, 2015. – 204 с.

ISBN 978-966-383-656-0

Друкується в авторській редакції

Вміщено матеріали круглого столу, в якому взяли участь науково-педагогічні працівники кафедри теорії та історії держави і права і здобувачі вищої освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, а також представники вищих навчальних закладів різних міст України, зокрема, Запоріжжя, Києва, Львова, Миколаєва, Одеси та ін. Тематика тез доповідей охоплює актуальні проблеми прав людини.

Матеріали наукового семінару можуть бути використані викладачами для підготовки до занять з теорії держави і права, конституційного права, а також для розробки підручників та навчальних посібників. Збірник буде корисним для здобувачів вищої освіти при підготовці до навчальних занять з теорії держави і права, конституційного права, а також для поглибленого вивчення вказаних дисциплін.

Редакційна колегія не несе відповідальності за матеріали, опубліковані у збірнику. Всі матеріали надані в авторській редакції та виражають персональну позицію учасника круглого столу.

ISBN 978-966-383-656-0

ББК 67.02+87.666.7

© Автори, 2015
© ДДУВС, 2015
© Ліра, 2015

Данова В.О.

Діяльність правоохоронних органів
як фактор реалізації прав і свобод людини 37

Єфремов Б.Ю.

Основні процесуальні права захисника у кримінальному провадженні 39

Завгородній В.А.

Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини 41

Завгородня Ю.С.

Гене́за та особливості правового забезпечення
прав дитини на міжнародному та національному рівні 43

Захарко А.В., Перепьолкін С.М.

Поверхнева перевірка особи 48

Заднійпряний А.О.

Співвідношення Конвенції про захист прав людини та основоположних
свобод із Хартією основних прав Європейського Союзу 52

Іордатій М.І.

Забезпечення прав і свободи людини і громадянина:
теоретико-правовий аспект 54

Ісмаїлова Л.А.

Проблематика гендерної рівності у політично-правовій думці 56

Калиниченко О.В.

Права людини та права народів (націй)
на самовизначення: проблеми реалізації 60

Катрич Д.К.

Принцип верховенства права
в діяльності Національної поліції України 62

Кириченко О. А.

Правовий статус соціосуб'єктів у контексті
новітньої доктрини базисних властивостей права 64

Корнієнко М.В.

Правові засади використання результатів негласних
слідчих (розшукових) дій у кримінальному судочинстві 67

Калиниченко О.В.,
студент 5 курсу
Інституту управління та права
Запорізького національного
технічного університету

Науковий керівник:
Бостан С.К.,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Інституту управління та права
Запорізького національного
технічного університету

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВА НАРОДІВ (НАЦІЙ) НА САМОВИЗНАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Право народів (націй) на самовизначення, один з основних визнаних світовим співтовариством принципів міжнародного права, що означає створення народом (нацією) суверенної і незалежної держави, вільне приєднання до незалежної держави або об'єднання з ним, або встановлення будь-якого іншого політичного статусу, вільно визначеного народом. Ідея права народів на самовизначення отримала в сучасному світі широкого поширення: вона декларована у Міжнародних Пактах про права людини, прийнятих в 1966 році, в документах Генеральної Асамблеї ООН, інших міждержавних і міжнародних неурядових організацій, до неї часто апелюють в ході етнічних конфліктів і рухів за незалежність.

У той же час ідея самовизначення тлумачиться по-різному, що породжує чимало запитань про її теоретичний зміст та можливість практичного втілення. Іншими словами, цей принцип ще не утвердився остаточно в міжнародному праві в якості імперативної норми *jus cogens*, який певним чином «конкурує» з принципом територіальної цілісності держав.

Цю проблему, спробуючи розмежувати ці принципи, намагались вирішити науковці. Зокрема російський вчений і публіцист О. Тарасов пропонує обмежити імперативну вимогу збереження територіальної цілісності держав обставинами зовнішньої агресії щодо держави з боку сусідів і санкціонувати можливість самовизначення народів у внутрішньодержавних взаємовідносинах; порушення цього принципу визначити як масове порушення прав людини [1]. Український правознавець П. Рабінович взаємозалежність прав людини та прав нації теж вважає очевидною, оскільки будь-яке порушення прав нації неминуче тягне за собою порушення прав людей, котрі до цієї нації належать [2, с. 19].

Питання права народів (націй) на самовизначення не втрачає своєї актуальності і нині, особливо у сьогоднішніх українських реаліях, коли анексія Криму Російською Федерацією стала не тільки «яскравим» зразком порушення міжнародних норм, неправомірним їх трактуванням, а й порушенням прав людини. Росія, посиляючись на міжнародні норми,

стверджує що нібито на Кримському півострові відбулося «самовизначення у вигляді сецесії», тобто відокремлення Криму та добровільне приєднання його до Російської Федерації. Але аналізуючи події березня 2014 року можна дійти висновку, що кваліфікувати, те що відбулося тоді в Криму як сецесію безпідставною, адже не існує ні суб'єкту – народу самовизначення, ні жодної обставини за якою сучасне міжнародне право визнає сецесію правомірною, зокрема систематичної дискримінації та експлуатації населення та неповаги до демократичних прав людини. Ці обставини наводять нас на думку, що застосування права народів (націй) на самовизначення можуть використовуватись тією чи іншою державою в свої інтересах, не маючи при цьому реальних намірів до правомірного застосування цього принципу.

Правомірність самовизначення Криму унеможливилася ще й військовим втручанням РФ, проведенням незаконного «референдуму», що є брутальним порушенням суверенітету незалежної держави та нехтуванням такими основними принципами міжнародного права як непорушність кордонів, територіальної цілісності тощо. Найболісніший аспект такого самовизначення є грубі, систематичні масові порушення прав людини Російською Федерацією на півострові. Саме так, відповідно до міжнародного права, характеризується дії Росії, що являють собою порушення практично всіх основних прав і свобод людини – права на життя, заборони катувань, права на свободу та особисту недоторканність житла, свободи думки, совісті і релігії, свободи вираження поглядів, зборів і об'єднань, права на освіту, на вільні вибори, свободи пересування, заборони вислання громадян. Йдеться як про індивідуальні права мешканців АР Криму так і про колективні права кримських татар як корінного народу (нації) півострову. До цього слід додати, що у Росії не було жодної юридичної підстави ані для будь-яких обмежень прав людини, ані для відступу від своїх зобов'язання за міжнародними договорами у сфері захисту прав людини [3, с. 417-418].

Російська Федерація шляхом агресії щодо України вчинила низку міжнародних злочинів, зруйнувала світовий порядок і встановленні для країн усієї світової спільноти ключові цінності. Трактуючи норми міжнародного права на свій лад, прикриваючись «захистом дискримінованого російськомовного населення», Росія відкриває нам іншу сторону принципу самовизначення народів, а саме застосуванням його на користь країни-агресора. Таким чином, можна зробити висновок, що права людини і народу є нероздільними. Порушення прав людини відбувається як і під час самовизначення – боротьби за незалежність народу (нації), так і під час неправомірної «сецесії», але призводить до одного наслідку – порушення норм міжнародного права.

Література

1. Тарасов А. Право народов на самоопределение как фундаментальный демократический принцип / А. Тарасов // Свободная мысль-XXI – 2002. – №9. – С. 56-74.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник / П.М. Рабінович. – 5-те вид., зі змінами. – К.: Атіка. – 2001. – 176 с.
3. Задорожній О.В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія / О.В. Задорожній. – Київ, К.І.С., 2015. – 712 с.

Навчально-методичне видання
(українською мовою)

БОСТАН Сергій Костянтинович

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо планування, підготовки та захисту магістерських робіт зі
спеціальності 081 – «Право»

Комп'ютерна верстка: С.К. Бостан
Дизайн обкладинки: О.В. Перепьолкін
Технічна редакція та оригінал-макет: С.К. Бостан
Публікується в авторській редакції

Підписано до друку 28.08.2017 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк різнографічний.
Гарнітура Times Ум. друк. арк. 4,6. Наклад 100 пр. Зам. № 32/2

Інститут управління та права ЗНТУ
Кафедра конституційного, адміністративного та трудового права
69063, м. Запоріжжя, вул. Тургенєва 39, каб.390-а
+380(61)769-86-09; kafedra_katp@zntu.edu.ua

